

Nr. 1 - 2014 / Årgang 59

UTGITT AV OSLO MUSEUM
FROGNERVEIEN 67
POSTBOKS 3078
ELISENBERG
0207 OSLO
TLF: 23 28 41 70

E-post: post.bymuseet@oslomuseum.no
Hjemmeside: www.oslomuseum.no

REDAKTØR:

Anne Birgit Gran Lindaas

I REDAKSJONEN:

**Lars Emil Hansen, Lars Roede,
Vegard Skuseth, Knut Sprauten**

FOTOBHANDLING:

Rune Aakvik, Fredrik Birkelund

UTFORMING:

Terje Abrahamsen, Vegard Skuseth

INNHOLD:

Nina Høye

Bernadottene som oppdragsgivere og skapere av kongelige miljøer i Christiania, fra kong Karl XIV Johan til kong Oscar II.
Side 2

Astrid Lorenz

Observatoriets saga
Side 24

Mari Jonassen

Fernanda Nissen – rederdatteren som ble sosialist
Side 46

Kristin Margrethe Gaukstad

Sagveien 28
Side 56

Bokomtale av Gro Rødes :

Livet langs elva
Side 60

17. mai 2014 er det 200 år siden Grunnloven ble vedtatt av riksforsamlingen på Eidsvoll. Grunnlovsjubileet 2014 skal feires og markeres på mange arenaer i løpet av året.

I årets første utgave av Byminner finner du to artikler som omhandler tiden mellom 1814 og 1905. Nina Høye har skrevet en artikkel om bernadottene som oppdragsgivere og skapere av kongelige miljøer i Christiania mellom 1814-1905. Observatoriet i Christiania ble bygget mellom 1831-1833. Dette byggverket

ble fødestedet for norsk naturvitenskap i det selvstendige Norge. Astrid Lorenz har skrevet om virksomheten og livet i bygningen på 1800-tallet, og om familien Hansteen som bodde der.

Mari Jonassen, som fikk Strangers Kulturfond i 2012, publiserte i fjor en bok om Fernanda Nissen. Hun har skrevet en artikkel om denne sosialt engasjerte kvinnen til årets første Byminner.

Arbeidermuseet har adresse Sagveien 28 – Kristin Margrethe Gaukstad forteller om huset, tidligere eiere og tidligere virksomhet på denne adressen.

Godt nytt år!

Bernadottene som oppdragsgivere og skapere av kongelige miljøer i Christiania, fra kong Karl XIV Johan til kong Oscar II.

Nina Høye

Kong Karl XIV Johan

Mellom 1814 og 1905 hadde Norge fem konger felles med Sverige. Alle satte de sitt preg, noen imidlertid helt klart mer enn andre, på landets hovedstad. Det er vel mest korrekt å hevde at den første konge i unionen, kong Karl XIII, kun var konge i navnet. Som Karl Johans adoptivfar hadde han jo heller ikke blodsband til sine etterfølgere.¹ Og han satte verken sine ben eller sine spor etter seg i Christiania i det hele tatt, aldri og svekket som han var etter et slagtilfelle i 1809. Fra 1810 var det hans adoptiv sønn, den forhenværende franske feltherren Jean Baptiste Bernadotte, som hadde den reelle makten. Og det var Bernadotte, eller Karl XIV Johan som vi senere kjenner ham som, som var drivkraften bak prosessen som førte til inngåelsen av unionen mellom Norge og Sverige i 1814. Karl XIII

stiftet aldri nærmere bekjentskap med sitt nye rike enn en lynvisitt i det svenskokkuperte Fredrikstad 9. august 1814.² Men han var i det minste representert i Paleet, i bygningen som var Norges kongebolig før Slottet ble innviet i 1849. Her var han gjengitt på et stort helfigursportrett, bestilt av Karl Johan, som var opptatt av å vise stefarens sin ærbødighet.³

Karl Johan skulle etter hvert bruke anelige midler for å skape et representativt miljø i det som var den nye hovedstadens staseligste bygård. Allerede fem dager etter at Stortinget 4. november 1814 vedtok foreningen med Sverige, og Karl XIII ble valgt til konge av Norge, ankom kronprins Karl Johan Christiania sammen med sønnen, prins Oscar. De tok inn i Paleet som neppe stilte til forventningene, uansett hvor grundig kronprinsen hadde blitt informert om de

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Karl XIV Johan. Konge av Sverige og Norge. Kobberstikk fra 1822 av C. Forsfell etter original av Francois Gérard fra 1810.

FOTO: KJARTAN HAUGLID/DET KONGELIGE HOFF

Kong Karl XIII. Oljemaleri av Per Krafft d.y. fra 1817.

kummerlige forholdene på forhånd. Det enetasjes karréanlegget fra midten av 1750-årene med sine noen og tyve rom og til dels gammeldagse utstyr og innbo, passet nok ikke kronprinsens moderne smaksideal. Men dette var den mest representative bygningen av noenlunde størrelse som kunne stilles til rådighet for fyrstelige personer med entourage, i byen som nylig hadde blitt hovedstad. Christianias store velgjører, Bernt Anker, hadde i sitt testamente fra 1801 bestemt at «Mit Hus med Hauge, jeg boer i skal gives til offentlig Brug (...)».⁴ I 1806, året etter Ankers død, overdro det ankerske fidei-

kommiss Paleet til benyttelse for kongelige personer.⁵ Christian Frederik hadde residert her fra mai 1813 til forsommeren 1814.⁶ Eidsvollsmannen Jacob Aall kalte da også bygningen «Constitutionsværkets Vugge».⁷ I løpet av bare noen måneder gikk Paleet fra å være boligen til en konge i et land som søkte selvstendigheten, til å være bolig for kongene i en union som i utgangspunktet var lite populær i store lag av folket.

Rett etter ankomsten la Karl Johan opp til omfattende selskapelighet i Paleet. Han holdt blant annet kur og ball med 450 gjester. Da skal det ha vært i over-

FOTO: RIKSANTIKVARENS ARKIV

Rekonstruksjonstegning av Festsalen i Paleet. Akvarell av Harald Sund fra 1939.

kant trangt om plassen i de opprinnelige festsalene som ikke var dimensjonert for så store menneskemengder.⁸ Det er ikke usannsynlig at kronprinsen stiftet bekjentskap med Hans Ditlef Frants Linstow for aller første gang i folkemylderet, mannen Karl Johan noen år senere skulle foretrekke som arkitekt, da Slottet skulle oppføres.⁹ Kronprinsen så at utvidelser og ominnredninger var ytterst påkrevd for at Paleet skulle kunne fungere som kongebolig, særlig med henblikk på den planlagte, men aldri gjennomførte kroningen av adoptivfaren, Karl XIII. Bygningen skulle dessuten fungere som bolig og representasjonslokale for stattholderne i de periodene kongen oppholdt seg i Sver-

ige.¹⁰ I 1815 ble den såkalte «Salongen» oppført i Paléhaven. Nybygget, som blant annet inneholdt spisesal og kjøkken, ble trolig tegnet av den danskfødte arkitekten Jørgen Gerhard Løser, mest kjent for å ha stått bak ombyggingen av Jarlsberg hovedgård i nyklassisk stil i årene 1812-1814.¹¹ Et par år senere fikk Paleet en stor fest- og spisesal ved at flere rom i hovedbygningen ble slått sammen. I tillegg til bygningsmessige forandringer ble interiørene malt om i empirens sterke og varierte fargeskala.¹²

Allerede før Stortinget i 1822 bevilget 150 000 spesiedaler til oppførelsen av en kongebolig i Christiania, var omtrent det dobbelte brukt til modernisering av

Paleet i tiden etter unionsinngåelsen med Sverige.¹³ På grunn av den noe magre bevilgningen skjønnte nok Karl Johan på et tidlig tidspunkt at det ville dra ut med byggingen av den nye kongeboligen. I 1823 ga han dermed ordre om enda flere forandringer og utvidelser av Paleet. Og nå ble det for alvor innkjøpt nytt inventar. Innredningsarbeidene var hovedsakelig ferdigstilt i 1829. Da var Paleets indre omdannet, ikke bare til staselige, men til virkelig kongelige, representative interiører i moderne empirestil, i tydelig kontrast til nøkternheten som karakteriserte hjemmene til den norske «slekten fra 1814».¹⁴

De rikt dekorerte interiørene var preget av den internasjonale franske empiren med de napoleonske stilidealene i svensk-norsk omforming. Sverige hadde fra gammelt av en direkte forbindelse med fransk kultur, og det var derfor helt naturlig at den nye franske motestilen fikk avgjørende innflytelse på stilutviklingen i Sverige ved valget av Karl Johan til tronfølger i 1810. Som forhenværende Maréchal de l'Empire hadde han jo sine stilmessige preferanser i bagasjen. På Djurgården utenfor Stockholm innredet Karl Johan lystslottet Rosendal, i det som i Sverige rett og slett omtales som Karl Johan-stilen. Den stilistiske sammenhengen Paris-Stockholm-Christiania kom tydelig frem i innredningen av Paleet: Hele empirens dekorative utstyr ble tatt i bruk, med rik bruk av utsøkte materialer og eksklusive tekstiler. Parademøblene var i blankpolert mahogny med utskårne forgylte dekorasjoner og ornamenter i brennforgylt bronse. Av møblene som ble bestilt var noen produsert i England,

men de fleste var svenske og norske. Innredningen av Paleet og Rosendal skjedde noenlunde parallelt, og det finnes flere eksempler på at svenske møbelsnekere leverte møbler både til Paleet og til Rosendal.¹⁵

Kongen bestilte så mye og kostbart innbo til Paleet at han sannsynligvis hadde til hensikt å overføre mye til kongeboligen når den en gang ville stå ferdig.¹⁶ Men byggeprosessen trakk ut i tid, langt utover det noen hadde forventet. Derfor ble det til slutt ikke aktuelt å overføre paléinventaret til Slottet, som ble innviet så sent som i 1849. Da hadde historismen for lengst gjort sitt inntog i stilbildet og fortrenget empiren. Palébygningen brant i 1942, men da var den tømt for omtrent alt opprinnelig inventar.¹⁷

Om kongen ved innredningen og møbleringen av Paleet tilførte Norges hovedstad ikke ubetydelig prakt og elegance, rett og slett et riktig europeisk kongelig miljø, kan det nok sies at den kunstneriske utsmykningen som også ble bestilt og innkjøpt av kongen selv til opphenging i Paleet, var mer preget av de norske forholdene.

At dronning Désirées rolle ikke blir synderlig vektlagt i denne sammenhengen, vil vel ikke forbause mange. Hun først kom til Norge i 1825 i forbindelse med grunnsteinsnedleggelsen til Slottet, 7 år etter at hun ble dronning av Norge og Sverige. Da bodde hun, som en sjelden kongelig gjest, på Bygdø Kongsgård og oppdaget utsikten fra det stedet som senere skulle få navnet Dronningberget.¹⁸ Hun drev ikke akkurat skytteltrafikk mellom de to landene. Men hennes gemal bestilte i det minste et staselig hel-

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Dronning Désirée. Oljemaleri av Fredrik Westin fra 1837.

figursportrett av henne, til opphenging i Paleet. Det ble malt av Fredrik Westin, Karl Johans foretrukne hoffmaler, i 1837. I Paleet hang, som tidligere nevnt, også det tidligere omtalte portrettet av kong Karl XIII, malt av Per Krafft d. y. i 1817, året før adoptivsonnen ble konge. Det er ganske betegnende for kunstsituasjonen i Norge at begge disse portrettene ble malt av sentrale svenske kunstnere.

Men Karl Johan bygget også opp en samling av norsk maleri. Han så naturligvis hvilken betydning kongelige bestillinger ville ha for kunstnerne som bodde

i Norge, både for å bedre de økonomiske vilkårene deres og for å bidra til utviklingen av et selvstendig norsk kunstliv. På det som har blitt betegnet som Norges første kunstutstilling som ble vist i Overværelserne i Hr. Calmeyers Gaard i Christiania den 10. Mai 1818 og følgende Dage¹⁹, kjøpte kongen blant annet inn to malerier av Heinrich August Grosch.²⁰ Han var far til arkitekten Christian Heinrich Grosch som var med på å gi form til den nye hovedstaden gjennom sentrale bygninger som Observatoriet, Børsen og Universitetet. Karl Johan ga også Jacob Munch en fast årlig bestilling på landskapsmalerier for 200 specidaler etter at han hadde ferdigstilt det storstilte Carl XIV Johans kroning i Trondheim Domkirke den 7. september 1818 i 1822.²¹ I samlingen finnes både norske landskaper, byprospekter og romantiske fantasilandskaper. Med sin bakgrunn fra Napoleons praktglade hoff, og de mer internasjonale svenske forholdene tatt i betraktning, må han ha sett at de norske kunstnerne han kjøpte malerier av, ikke var av de aller mest fremragende. Karl Johans malerisamling fra Paleet er likevel en av de få større samlinger av norsk kunst fra tidlig 1800-tall. De to kunstnerne som er representert med flest malerier, Grosch og Munch, utgjorde samtidig en viktig del av hovedstadens kunstpolitiske miljø, som hadde sitt utspring i kretsen rundt Tegneskolen. Den ble grunnlagt i 1818 med H. D. F. Linstow som en av de sentrale drivkreftene. Karl Johans kunstsamling ble for en stor del hengt opp i den tidligere nevnte «Salongen» i Paléhaven.²² I 1853 ble 49 av de norske maleriene fra samlingen overflyttet til Bygdø Kongs-

FOTO: KJARTAN HAUGLID/DET KONGELIGE HOFF

Christiania-Fiorden med Ladegaardsøen og omliggende Øer, taget fra Ulleren. Oljemaleri av Jacob Munch, bestilt av kong Karl Johan i 1818.

gård, som hadde kommet i kongelig eie noen år tidligere.

Kort tid etter at kong Karl Johan overtok tronen i 1818, opptrådte han nemlig som aktør ikke bare på kunstmarkedet, men også på eiendomsmarkedet i Christiania. Mellom 1819 og 1837 kjøpte han opp store deler av de statlige og private tomtene på Bygdøy for egne midler.²³ Med ervervelsen av Kongsgården i 1837 ble han eier av omtrent hele nordre del av halvøya. Dermed fikk Bernadottene en anselig sommereiendom i passende avstand fra byen. Men Karl Johan var ikke

interessert i å bo i den gamle, forfalne hovedbygningen fra 1733.²⁴ Hensikten var heller ikke å anlegge en privat kongelig lystpark. Han hadde ambisjoner om å omgjøre Bygdøy til en park for folket, noe som kommer klart frem i en kongelig resolusjon som ble offentliggjort i 1837, kort tid etter at kjøpet av Kongsgården hadde gått i orden. Her står det at Kongen allerede i flere år hadde ønsket å gi Christianias innbyggere «en offentlig spadsengang».²⁵

Parallellen til oppkjøpet av tomter og anleggelsen av parken på Djurgården i

Stockholm er åpenbar. I Sverige ble lyst-slottet Rosendal oppført i tilknytning til parken. Vi vet ikke om Karl Johan hadde tilsvarende planer om å bygge på Bygdøy, men det manglet i hvert fall ikke på ambisjoner for parkens størrelse. Opprinnelig så kongen for seg et belte av grønt som skulle strekke seg fra Det kongelige slott, som var blitt påbegynt i 1824, helt ut til Bygdøy. Parken ville dermed ha blitt en forlengelse av den prosjekterte parken rundt den nye kongeboligen. Dette lot seg aldri gjennomføre, til tross for innkjøp av løkkene Lille Frogner og Lille Uranienborg.²⁶ Planen vitner uansett om en storslagen visjon om å gi Christiania det Stockholm allerede hadde fått: En kongens og folkets park av nasjonal betydning. Kongens planer hadde selvfølgelig også et politisk aspekt han ønsket å oppnå sine undersåtters gunst, i Norge så vel som i Sverige. Så var da også valgspåket hans «Folkets kjærlighet, min belønning.»

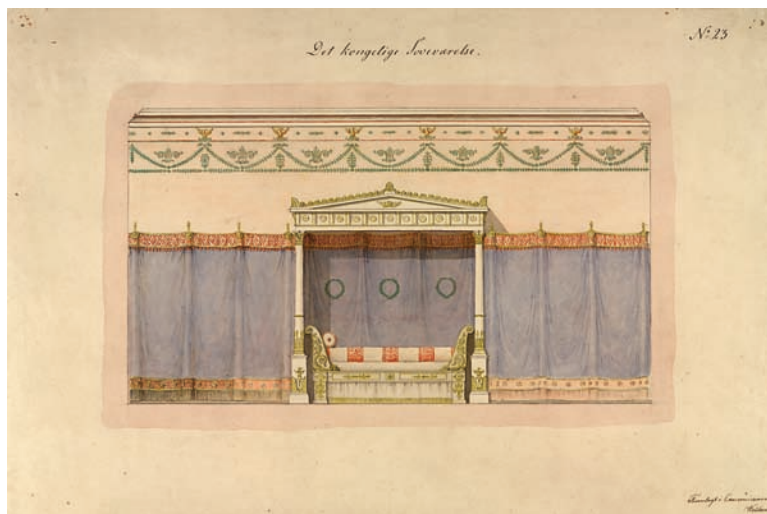
Selv om tanken om en folkets park i Stockholm og i Christiania utviklet seg noenlunde parallelt, kommer forskjellen på Kong Karl Johan som oppdragsgiver i Norge og i Sverige tydelig frem når vi sammenligner Rosendal og Det kongelige slott. Disse bygningene ble påbegynt omtrent samtidig, begge oppført med ham selv som pådriver. Det kongelige slott var et offentlig finansiert prosjekt. Rosendal ble betalt av hans private midler: I 1823, året etter at Stortinget bevilget midler til å oppføre en kongebolig i Christiania, fikk Frederik Blom oppdraget med å tegne det elegante lystslottet på Djurgården, kanskje mer en representativ villa enn et kongelig sommerpalass, som er et av de beste eksemplene på Karl-Johans

stilen, altså den franskinspirerte svenske empirestilen.²⁷ Her var det en selvfølge for kongen å følge den franske smaksutviklingen, som man allerede hadde gjort i flere generasjoner i Sverige.²⁸

Når kongen skulle stå som byggherre for et slott i Norge, var det derimot naturlig for ham å ta hensyn til den norske smakstradisjonen som gikk via Danmark til Tyskland for å unngå på støtende vis å tvinge den svensk-franske stilen på ett av broderfolkene. Derfor var han svært bevisst på valget av arkitekt – Hans Ditlev Frants Linstow var dansk-norsk og skolert i den dansk-tyske klassiske tradisjonen. Nå har vi jo allerede sett at Paleet ble innredet i internasjonal empire – men her var det jo snakk om et allerede eksisterende bygg. Det kongelige slott skulle bygges som et symbol for den unge staten, dermed var det desto viktigere å respektere den norske stiltradisjonen her. Det var nok også andre årsaker til at Linstow ble valgt.²⁹ Kong Karl Johan sørget til syvende og sist, som et klokt politisk trekk, for å få utnevnt en person «alle» kunne akseptere, selv om det fantes arkitekter i Norge med mer formell utdanning enn Linstow. Han var sannsynligvis også interessert i å knytte til seg en person som mer eller mindre effektivt kunne imøtekomme hans ønsker, fremfor å utvise en altfor stor arkitektonisk selvstendighet, slik han også hadde gjort ved å velge Frederik Blom til arkitekt for Rosendal.³⁰

Kongen fulgte prosessen tett frem mot Linstows opprinnelige Slottsutkast. Den retningen byggesaken skulle ta mot slutten av 1820-årene på grunn av manglende bevilgninger fra Stortinget, som jo også var en åpenbar demonstrasjon mot kong-

Det kongelige Soveværelse. No 23. Akvarell av H. D. F. Linstow, antagelig fra 1838.

FOTO: DE KONGELIGE SAMLINGER

en, gjorde imidlertid at Karl Johan etter hvert mistet mye av interessen for prosjektet. Selv om Linstow i utgangspunktet hadde virket i stand til på fyllestgjørende vis å effektivere kongens ønsker, eller rettere sagt, ordre, skulle omstendighetene gjøre at det hele ble en nokså treg affære. Men Karl Johans mishag ble vekket da Linstow i ren desperasjon foreslo å sløyfe alle fløyene til den opprinnelig H-formede bygningen for å få nye bevilgninger fra Stortinget. Da ville grunnsteinen, som ligger under alteret i Slottskapellet i Nordre sidefløy, ha blitt liggende utenfor bygningen. Kongens rolle som oppdragsgiver for den nye kongeboligen ville dermed ha blitt minimert.³¹ Linstow utarbeidet Den store komposisjon, 66 praktfulle presentasjonstegninger til innredningen av interiørene i Slottets hovedetasje fra så sent som i 1838-39, nettopp med henblikk på kong Karl Johan. Arkitekten ville ikke oppgi håpet om at Slottets egentlige

oppdragsgiver skulle ta kongeboligen i bruk før det ble for sent. Linstows foreslåtte utforming av kongens soveværelse har en nokså tilbakeskuende karakter tilpasset den aldrende monarken. Den tar oss helt tilbake til Napoleons hoff og hans propagandaarkitekter Charles Percier og Pierre Fontaine.

Innredningsarbeidene ble utført i 1840-årene av utenlandske håndverkere, teatermalere og andre mer eller mindre gjengse dekorasjonsmalere. Naturligvis på grunn av økonomien i prosjektet, dessuten var det rett og slett disse som var tilgjengelige i Christiania. Men Linstow hentet også inn navn som maleren Johannes Flintoe og billedhuggeren Hans Michelsen. Michelsen hadde vært en oppadstigende stjerne etter et seks år langt studieopphold i Roma hos Thorvaldsen. Under oppholdet fikk han blant annet pengestøtte på 200 speciedaler fra kong Karl Johan, men møtet med den

Forslag til gavlutsmykning, Det kongelige slott. Gipsutkast av Hans Michelsen fra ca 1846.

norske virkeligheten ble brutalt nok.³² Michelsen hadde blitt forespeilet en rekke oppdrag i tilknytning til oppførelsen av Slottet, men på grunn av den vanskelige økonomien i prosjektet, tok det svært lang tid før det i det hele tatt ble til noe.

Først i 1844 kom det oppdrag via Slottsbygningsskommisjonen. Da utførte Michelsen gipsenglene til alteret (senere tapt) og de fire runde basrelieffene i Slottskapellet. Det nylig gjenfunne gipsutkastet til gavlutsmykningen var ferdig i 1846. I denne sammenhengen var Linstow imidlertid ikke særlig fornøyd og hevdet at han bare ble kopiert: «At han nøiagtigen copierer en af mig for 12 Aar siden udført Tegning, er ikke efter min Tilskyndelse, eller mit Forlangende. Jeg har endog gjentagende gjort ham opmerksom paa denne Skizzes Ufuldkommenheder, og paa det indstændigste anmodet ham om at følge sin egen Fantasi, da man gav ham aldeles frie Hænder».³³

Michelsens forhold til Linstow (og omvendt) ble etter hvert så dårlig at det aldri ble noe av åtte planlagte basrelieffer til nisjene på galleriet i Slottskapellet. To relieffer til Vestibylen og en allegorisk

gipsfigur til nisjen over hovedtrappen forsvant også i det blå.

Etter Karl Johans død i 1844 skulle det gå enda 5 år før Slottet ble tatt i bruk. Og akkurat i denne perioden, da Slottet ble tilpasset det nye kongeparets behov, både gjennom omdisponering av rommenes funksjon og møbleringen, begynte stilskiftet. Flintoes tour de force, Fugleværelset eller «Venteværelset for Audientssøgende», ble ferdigstilt i 1843. Her malte han stavkirkeornamentikk med motiver hentet fra Urnes Stavkirke, sannsynligvis inspirert av J.C. Dahls plansjeverk om stavkirkene som utkom i 1837.³⁴ Fabeldyrene tjener som utgangspunkt for en treffende karakteristikk av stilovergangen i begynnelsen av 1840-årene: «De krøller seg som tuktede ormer i de rektangulære felt helt oppunder taket. Men inn er de kommet! Det er som om vi her i klassisismens innerste lønnkammer finner at den nærer en orm ved sitt bryst».³⁵

Om slottsprosjektet skulle vise seg å bli vanskelig, har vi sett at kong Karl Johan på en helt annen måte kunne virkeliggjøre tanken om en folkepark på Bygdøy. For her var det hans private midler som

FOTO: JAN HAUG/ DET KONGELIGE HOFF

finansierte prosjektet. Og Bygdøy skulle i enda større grad følges opp av neste generasjon Bernadotter på tronen og deres private formue. Med kong Oscar I og dronning Joséphine begynner en ny tid, og nye stilarter og nye kunstnere introduseres i det kongelige miljøet.

Kong Oscar I og dronning Joséphine

Kong Oscar I etterfulgte sin far på Norges og Sveriges trone i 1844. Nå fikk unionen også en dronning som var langt mer engasjert i aktuelle forhold utover den nære familie og hoffet enn sin forgjenger. Både kong Oscar I og dronning Joséphine var svært kunstinteresserte. Som kronprinspar og senere kongepar var de med på å bygge opp den viktige samlingen av eldre norsk kunst på Det kongelige slott. En del av maleriene i samlingen ble, som vi har sett, innkjøpt av kong Karl Johan. Men kong Oscar I og dronning Joséphine viste nok et sterkere og mer personlig engasjement i norsk kunstliv enn forgjengeren. Portrettene av de to ble imidlertid, i likhet med portrettene av den forrige generasjon Bernadotter, ikke malt av en norsk kunstner. Det var den feterte bayerske

hoffmaler Friedrich Dürck som foreviget kongeparet i forbindelse med innvielsen av Slottet i 1849.

I 1840-årene kjøpte kongeparet blant annet inn malerier av J. C. Dahl og flere folkelivsskildringer av Adolph Tidemand. Kongeparet kom ikke med noen faste bestillinger, slik Karl Johan hadde lagt inn hos Jacob Munch. Det forelå heller ingen plan for en systematisk utsmykning av Slottet, som på grunn av økonomien i prosjektet først og fremst hadde fått en nokså rimelig vegg- og himlingsdekor i klassisk pompeiansk stil. Linstow hadde allerede på et tidlig tidspunkt innsett at maleri og skulptur måtte komme til etter hvert.³⁶ I 1850-årene ble Paleet også i en del tilfeller foretrukket som residens av kong Oscar I, blant annet ved åpningen og lukkingen av Stortinget.³⁷ Derfor ble det også stadig kjøpt nytt innbo til Karl Johans kongelige interiører i Paleet.

Flintoes Fugleværelse med sin gryende nasjonalromantiske dekor skiller seg klart fra den øvrige malte dekoren på Slottet. I 1845 ga kong Oscar I sin anerkjennelse for det meget vellykkede oppdraget direkte til kunstneren.³⁸ Kongeparet ønsket å

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Dronning Joséphine. Oljemaleri av Friedrich Dürck fra 1849.

videreføre tematikken med det spesifikt norske i forbindelse med det mest helhetlige oppdraget Bernadottene ga i Norge, det nygotiske lystslottet Oscarshall, eller «Villaen paa Laadgaardsøen», et storslått monument over kong Oscar I og dronning Joséphines interesse for kunst og arkitektur. Med oppførelsen av dette byggverket, eller rettere sagt anlegget, ønsket de også å videreutvikle kong Karl Johans vyer for Bygdøy. Ett av hovedmålene med prosjektet var å gjøre lystslottet tilgjengelig for publikum. Parken rundt Oscarshall i den opprinnelige utformingen og de sekundære bygningene inngår også i kongeparets helhetstanke for folkeparken. Driften av Kongsgården ble også

rustet opp i kong Oscar Is regjeringstid, men planene om ombyggingen av den forsømte hovedbygningen med Johan Henrik Nebelong som arkitekt ble det ikke noe av.³⁹

Avgjørelsen om å bygge Oscarshall ble tatt i 1847, sannsynligvis med kong Karl Johans Rosendal som forbilde. Det skulle vise seg at omstendighetene rundt byggeprosjektet var svært gunstige, med andre ord helt motsatt av det som hadde vært tilfellet under oppførelsen av Det kongelige slott. Kong Oscar I og dronning Joséphine hadde private midler, egen tomt og en arkitekt, J. H. Nebelong, som effektivt var i stand til å tolke og virkeliggjøre deres ønsker. Her må vi riktignok yte Linstow rettferdighet: Han hadde også samarbeidet godt med kong Karl Johan om det første slottsprosjektet, før midlene var brukt opp og entusiasmen fra kongens side dalte for hvert Storting som ikke ville bevilge mer til det som lot til å bli et uregjerlig pengesluk.

Kongeparet kunne drive utstrakt mesénvirksomhet i forbindelse med innredningen av bygningen ved å knytte til seg norske kunstnere som trengte oppdrag, de ga rett og slett nasjonen et visningssted for samtidig norsk kunst, «... en Helligdom, hvortil man vidt og bredt idelig valfarter, og som man mer og mer lærer at betrakte med stolt Forventning og Ærbødighed».⁴⁰ Norsk kunstliv var preget av relativt karrige forhold frem mot midten av 1800-tallet. Det var få oppdragsgivere av betydning, utover de kongelige. Mange kunstnere som ønsket å livnære seg av arbeidet sitt reiste utenlands. Studiemulighetene, utover Tegneskolen, var heller ikke de beste.

Vinteren 1848-49 slo en nasjonalromantisk stemningsbølge inn over Christiania. Flere av de norske kunstnerne som holdt til i Düsseldorf i Tyskland, hadde reist hjem på grunn av uroligheter ute i Europa. I vår sammenheng er Hans Gude, Adolph Tidemand og Joachim Frich de viktigste navnene. I Norge kom de hjemvendte kunstnerne i direkte kontakt med kongen, som grep muligheten for å gi dem oppdrag på Oscarshall. Etter tronskiftet i 1844 hadde kong Oscar I arbeidet utrettelig for å styrke Norges stilling i unionen. Tidspunktet for et så omfattende oppdrag som Oscarshall var i så måte meget godt valgt for å styrke kongemaktens popularitet. For kong Karl Johan var anleggelsen av parken på Bygdøy et politisk virkemiddel. For kong Oscar I fikk oppførelsen av Oscarshall et nasjonalpolitisk aspekt.

En ny generasjon malere var på vei inn på scenen. Innen skulpturen var det var derimot mindre dynamikk. Kong Oscar I ønsket at den aldrende Hans Michelsen skulle få en del av utsmykningsoppdraget i Salongen på Oscarshall, sannsynligvis som en oppmuntring etter et langt liv i kunstens tjeneste. Han utførte fire statuer av norske middelalderkonger, Harald Hårfagre, Olav den Hellige, kong Sverre og kong Olav Trygvasson. Skulpturene ble støpt i sink hos Geiss i Berlin, etter kongens egne instruksjoner. Mot slutten av 1840-årene viser det noe klumpete og stive formspråket at Michelsen hadde lagt sine beste år bak seg. Billedhuggeren Christopher Borch fikk i oppdrag å utforme middelaldertypene i Salongen og relieffene med motiver fra Frithjofs saga i Kongens dagligværelse. Han hadde holdt sin første utstilling i Christiania Kunst-

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Kong Oscar I. Oljemaleri av Friedrich Dürck fra 1849.

forening i 1848 og derigjennom tiltrukket seg kongens oppmerksomhet. Både han og treskjæreren Olaf Glosimodt, som utførte svanekonsollene i Spisesalen, var i motsetning til Michelsen unge talenter som trengte en velvillig oppdragsgiver i det de var i ferd med å starte sine karrierer.

Kong Oscar I og dronning Joséphine deltok aktivt i utarbeidelsen av billedprogrammet som kan følges fra rom til rom i bygningen. Salongen med sine middelaldertyper, sagakonger og fremtredende heraldikk vitner om den sterke interessen for middelalderforskningen i samtiden. Det gjør også motivene fra Esaias Tegnér's Frithjofs saga i Kongens

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Spisesalen på Oscarshall.

dagligværelse. Gjennom våpenskjoldene og monogrammene er oppdragsgiverne allestedsnærværende. Engasjementet i fortiden og sagalitteraturen løp i det hele tatt som en rød tråd gjennom motivkretsen til svært mange norske kunstnere i perioden.⁴¹

Kunsten og inventaret utgjør sammen med selve utformingen av interiørene en helhet, det som på godt norsk kalles et gesamtkunstwerk. Et godt eksempel på dette finner vi i Oscarshalls kanskje mest helhetlige rom, Spisesalen. Her ønsket Kong Oscar I norske landskaper, som en parallell til Fugleværelset på Slott-

et. Joachim Frich malte de dramatiske landskapskomposisjonene som, sammen med Adolph Tidemands scener fra den norske bondens liv, har gjort dette rommet berømt.

I samtidige publikasjoner om Oscars hall nevnes navnene på alle som bidro, enten de var billedkunstnere, snekkere, murere eller gjørtlere. Arbeidet hver enkelt utførte blir beskrevet, og håndverkene trekkes frem fra den tradisjonelle anonymiteten.⁴²

For å videreføre sin fars kongstanke, ønsket kong Oscar I også å tilgjengeliggjøre områdene rundt både Slottet og

Oscarshall for allmennheten. Han deltok aktivt i utformingen av Slottsparken og plassen i en mer romantisk stil enn Linstow opprinnelig hadde planlagt. Kong Oscar I finansierte også i stor grad oppkjøpet av fru Grüners løkke, den såkalte Huseiertomten, fordi han ønsket en forlengelse av Slottsparken langs byens nye hovedgate. Han fulgte i så måte opp sin fars ønske om å gi byens befolkning betydelige rekreasjonsområder.⁴³

Kong Karl XV

I 1863 solgte enkedronning Joséphine og hennes fire barn, kong Karl XV, prinsene Oscar og August og prinsesse Eugenie, Kongsgården med Oscarshall tilbake til Staten. Kong Karl XV overdro også Paléinventaret, samt inventarene i Stiftsgården og på Slottet, mot at staten påtok seg vedlikeholdet.

Kongen var engasjert i å videreutvikle folkeparken på Bygdøy ved anleggelsen av nye spaserveier.⁴⁴ Under ham fikk også Dronningberget et oppsving som turmål ved innvielsen av Sæterhytten i 1862. Da var de tre Louiser til stede: kong Karl XVs gemalinne, hennes mor Louise av Preussen og datteren Louise, som giftet seg med kronprins Frederik av Danmark i 1869. Disse to ble foreldrene til kong Haakon, den første kongen i et uavhengig Norge etter unionsoppløsningen. I Christiania ble det kongelige bryllupet markert med stor folkefest og fyrverkeri i Oscarshallparken.

Karl XV hadde en relativt kort regjeringstid, fra 1859 til 1872, og rakk ikke å sette store spor etter seg som en systematisk oppdragsgiver innen kunst og arkitektur i Christiania, utover raus støtte

FOTO: KJARTAN HAUGLID/DET KONGELIGE HOFF

Kong Karl XV. Antatt selvportrett i jaktantrekk. Udatert oljemaleri.

til enkeltkunstnere. Han bygget opp en stor samling norske og svenske malerier som ble overført til Nationalmuseum i Stockholm etter hans død i 1872.⁴⁵ Karl XV blir nok mer husket for sin vinnende personlighet og ikke minst sitt omfattende virke som maler.

Han engasjerte seg imidlertid sterkt i planene om en statue av kong Karl Johan som for alvor skjøt fart i 1864 da man feiret 50-årsjubileet for Grunnloven.⁴⁶ Monumentet ble påbegynt i hans regjeringstid, men kong Karl XV rakk aldri å se det ferdigstilt før han døde bare 46 år gammel.

Kong Oscar II og dronning Sophie

Kong Oscar II overtok tronen etter sin bror i 1872. Hans regjeringstid ble en

FOTO: KJARTAN HAUGLID/DET KONGELIGE HOF

Kong Oscar den anden afslører Carl Johans Monumentet. Relieff i gips av Mathias Skeibrok fra 1882.

politisk svært utfordrende periode som i 1905 endte med oppløsningen av den 91 år gamle unionen som hadde knaket i sammenføyningen i flere år.

Kongen foretok selv avdukingen av Karl Johan-monumentet 7. september 1875, en sentral hendelse både i historien om Slottsplassen og sagaen om Bernadottene i Norge. Brynjulf Bergsliens rytterstatue ble en del av det dynastiske programmet på Slottet i Christiania som kong Oscar II utviklet gjennom en rekke bestillinger mot slutten av 1870-årene og i 1880-årene. Selv om statuen var et resultat av en offentlig innsamling, engasjerte kong Oscar II seg personlig i plasseringen av monumentet og utformingen av balustraden rundt. Plasseringen av statuen med trappen foran i aksene fra Slottets hovedinngang har siden den gang vært avgjørende for den visuelle oppfatningen av både fasaden og Slottsplassen sett fra Karl Johans gate.⁴⁷

Kongen la stor vekt på å dokumentere Bernadottedynastiets historie i Norge for å gi det økt legitimitet i en turbulent tid. For Bernadottene var jo i utgangspunktet oppkomlinger uten en dråpe blått blod i

årene. Han kompletterte samlingene på Slottet med posthume portretter, kroningsmalerier og skulptur.⁴⁸

Først med kong Oscar IIs bestillinger av relieffene i Vestibylen ble Linstows planlagte utsmykningsprogram for dette imponerende rommet fullendt. To relieffer med motivene Kong Carl Johan, grunnleggende Christiania Slot (1879) og Kong Oscar den anden afslører Carl Johans Monumentet (1882) ble bestilt fra henholdsvis Stephan Sinding og Mathias Skeibrok.

Til nisjen over hovedtrappen bestilte kongen en byste av sin far, Oscar I, utført av Christen D. Magelssen. Linstow hadde sett for seg en figur à la Thorvaldsens Jason i nisjen, men kong Oscar I har virkelig sin rettmessige plassering her. Han var jo monarken som innviet den nye kongeboligen i 1849.

Kong Oscar II bygget også opp en portrettsamling av sine forgjengere på Slottet. I 1875 bestilte han et portrett av farfaren Karl Johan fra den danske malerinnen Cathinka Engelhart, som en pendant til portrettet av dronning Désirée, som kong Karl Johan i sin tid bestilte til

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOFF

Bernadottesalongen, oppholdsværelse i Kong Haakon-suiten, Det kongelige slott. Her henger portrettene av kongene og dronningene Norge og Sverige hadde felles fra 1818 til 1905.

Paleet. Posituren er den samme som i portrettet Karl Johan lot male av seg selv av Francois Gérard etter at han var blitt valgt til svensk kronprins i 1810. Det henger i dag på Stockholm Slott og finnes i en rekke grafiske gjengivelser, se for eksempel første illustrasjon i denne artikkelen. Deretter bestilte Oscar II to posthume portretter av kong Karl XV og dronning Louise, malt henholdsvis av Peter Nicolai Arbo og den svenske malerinnen Mathilda Kristina Cardon. Alle disse portrettene henger i dag i Bernadottesalongen på Det kongelige slott, sammen med de tidligere omtalte Dürcks portretter av kong Oscar

I og dronning Joséphine. Andreas Blochs akvareller av kong Oscar II og dronning Sophie kompletterer dynastiet i dette rommet. Portrettene hang opprinnelig i Speilsalen i Slottets hovedetasje. De ble samlet i Bernadottesalongen etter unionsoppløsningen av kong Haakon, som var barnebarnet til kong Karl XV. Kvaliteten på portrettene vitner om en generasjon norske kunstnere som hadde nådd et helt annet nivå enn det som var mulig i kong Karl Johans regjeringstid. Den omfattende sølvbryllupsgaven til kong Oscar II og dronning Sophie fra 1882 er ett av de viktigste vitnesbyrdene om at norsk kunst

FOTO: VÆRING/DE KONGELIGE SAMLINGER

Kong Oscar IIs biljardværelse med Otto Sindings Slaget ved Svolder, ett av 17 malerier som ble gitt som gave til kong Oscar II og dronning Sophie fra det norske folk i 1882. Under maleriet står skulpturen Snorre Sturlason dikterer Norges kongesagaer av Mathias Skeibrok som ble gitt ved samme anledning.

var inne i en blomstringsperiode. Gaven var resultatet av en nasjonal innsamling. 17 malerier av noen av datidens fremste norske malere, tre skulpturer, et konsertpiano og møbler ble gitt til kongeparet fra det norske folk. Denne gaven setter fremdeles sitt tydelige preg på Slottets interiører.⁴⁹

Dynastiets historie ble videre fortalt gjennom de to store kroningsmaleriene som kongen bestilte: Kong Carl XV's kroning i Trondheim domkirke 5. august 1860

og hans egen kroning 18. juli 1873. Disse to supplerte Jacob Munchs maleri av kong Karl Johans kroning fra 1822.

Samtidig som den kunstneriske utsmykningen ble oppdatert, ble det satt i gang moderniseringsarbeider på Slottet. Kong Oscar II og dronning Sophie var det unionskongeparet som oppholdt seg mest i Norge, og derfor var det nødvendig å gjøre bygningen mer bruksvennlig. Arkitekt Georg Bull fikk hovedansvaret for å gjennomføre en rekke forandringer på

Slottet både i eksteriøret og i interiørene. Dørene på hver side av hovedfasaden forsvant. I 1876 tegnet Bull forslag til utforming av rommene i begge etasjer på hjørnet av hovedfløyen og søndre sidefløy, som erstatning for Linstows gamle hjørnetrapp. Det nye rommet i første etasje ble tatt i bruk som soveværelse. I andre etasje ble det tidligere trapperommet utvidet med ett fag ved at korridoren utenfor ble innlemmet i selve rommet. Her ble det innredet biljardværelse i tung nyrenessansetil for Kong Oscar II, helt i tråd med tidens oppfatning av hva som passet i herreværelser.⁵⁰ Dermed hadde historismen fått fotfeste på Linstows nyklassiske slott.

Den siste store endringen skjedde mot slutten av Kong Oscar IIs regjeringstid i Norge. Mellom ca 1900 og 1902 ble det installert elektrisitet i bygningen. Mesteparten av de opprinnelige lysekronene fra 1840-årene ble solgt på auksjon i Nedre vestibyle i 1903. Opphenging av elektriske lamper og lysekroner medførte at mange av rommene endret karakter. Mye av lysarmaturen i jugendstil ble spesialbestilt til Slottet og bidrar i dag til å gjøre slottsinteriørene unike.

Det viktigste grepet som ble tatt på Oscarshall i kong Oscar IIs regjeringstid, var opprettelsen av «Oscarshalls Historiske Museum» i 1881. Selve stiftelsen fant sted på kong Oscar IIs fødselsdag 21. januar 1881, og åpningen ble lagt til kronprins Gustavs fødselsdag 16. juni. De norsk-svenske unionskongene, og særlig kong Oscar II, var svært bevisste på datoer som kunne knyttes til feiringen av medlemmer i kongefamilien. Grunnleggelsen av Oscarshalls historiske museum

var naturligvis også et ledd i kongens dynastiske program. Hensikten var å legitimere Bernadottedynastiets posisjon som han allerede hadde befestet på Slottet. Gjenstandene som ble stilt ut, kom til å gå under betegnelsen «Bernadottesamlingen». Samlingen vokste utover i 1880- og 1890-årene ved offentlige og private gaver, også fra medlemmer av den norsk-svenske kongefamilien, som et slags Livrustkammaren i miniatyr. Gjenstandene ble deponert på Norsk Folkemuseum etter unionsoppløsningen. I 1881 ble også «Kong Oscar IIs Bygningshistoriske Samlinger» grunnlagt, verdens eldste friluftsmuseum, der Gol stavkirke var selve juvelen i kronen blant fem middelalderbygninger. Det åpnet for publikum i 1882, og samlingene ble overført til Norsk Folkemuseum i 1907. Kong Oscar IIs friluftsmuseum var naturligvis en viktig del av utviklingen av folkeparken på Bygdøy. For kongen var svært opptatt av å videreføre parkprosjektet fra farfaren kong Karl Johan, fra sine foreldre og sin bror, som en dynastisk arv. Med kongelige midler ble det anlagt turveier i Kongeskogen. I stedet for å bygge om Oscarshall og Kongsgården for å gjøre stedene mer beboelige, ble det også oppført i alt seks såkalte kongevillaer på halvøya til innlosjering av medlemmer av hoffet og utleie til private.⁵¹

Kong Oscar II var på Slottet i Christiania siste gang i 1904. Året etter var unionsoppløsningen et faktum. Store mengder eiendeler gikk til Stockholm, men kongen etterlot en del private møbler og løsøre på Slottet for at bygningen skulle være noenlunde beboelig for hans etterfølger.⁵² Som en generøs gest overfor det norske folk lot

FOTO: JAN HAUG, DET KONGELIGE HOFF

Møblement, antakelig fra kong Karl Johans audiensgemakk i Paleet. Nå i hovedsoveværelset i Kong Haakon-suiten på Det kongelige slott.

vår siste unionskonge også de dynastiske portrettene, kroningsmaleriene og sølvbryllupsgaven fra 1882 være igjen. Av over 200 innrammede kunstverk, ble til sammen ca 30 malerier hengende igjen på Slottet etter booppgjøret i 1905.⁵³ Over hundre år etter unionsoppløsningen setter tre generasjoner Bernadotter fremdeles sitt umiskjennelige preg på Slottets interiører, først og fremst gjennom kunstsamlingen, men også gjennom en rekke andre gjenstandstyper, ikke minst ved kong Karl Johans palémøbler. Disse ble overført til kongeboligen etter at Paleet ble innløst av staten i 1908.⁵⁴ Empire-

møblementene ser ut som om de alltid har stått i Linstows nyklassiske interiører.

Historien fortsetter på Bygdøy

Høsten 2005 startet en totalrehabilitering av Oscarshall, og stedet ble gjenåpnet høsten 2009. Etter den omfattende restaureringen av lystslottet har stedet fått sin renessanse med flere besøkende enn noensinne. Etableringen av Galleri Dronning Joséphine samt café i Kjøkkenbygningen sommeren 2013 innebærer en videreutvikling av kong Oscar I og dronning Joséphines intensjon om å skape et kongelig miljø som er

FOTO: JAN HAUG/DET KONGELIGE HOF

Oscarshall sett fra Frognerkilen i 2009.

tilgjengelig for hovedstadens befolkning. Samtidig opprustes turveiene på halvøya, blant annet med den såkalte Kyststien som åpner i flere etapper. En omfattende rehabilitering av hovedbygningen på

Bygdø Kongsgård ble endelig ferdigstilt i 2007, etter at tidligere generasjoner hadde hatt planer om utbedringer og ombygginger som ikke ble gjennomført. Derigjennom fortsetter fortellingen om

Karl Johans folkepark og Bernadottenes kongstanke for halvøya. Historien om Bernadottene er fremdeles nærværende, både på Det kongelige slott og på Bygdøy, 200 år etter at kronprins Karl Johan gjorde sitt inntog i Christiania.

Nina Høye er konservator NMF. Cand. philol. i kunsthistorie fra Universitetet i Oslo (2007), med avhandling om H. D. F. Linstow og hans arbeider med interiørene på Det kongelige slott. Har publisert Det kongelige slott i Oslo (Cappelen Damm 2008) og Oscarshall (Cappelen Damm 2009) samt flere artikler om slottsarkitekt Linstow og relaterte emner. Har vært med på å bygge opp en rekke utstillinger på Det kongelige slott. Kurator for utstillingen «Slottet og Linstow. Den nye hovedstadens grunnstein», Nasjonalmuseet – Arkitektur, 2010. Kurator for utstillingen «Kongelige Reiser 1905-2005» på Nasjonalmuseet 2012 sammen med avdelingsdirektør Widar Halén.

Ansatt som kunsthistoriker og omvisningsleder i Seksjon for de kongelige samlinger, Det kongelige hoff.

Noter

- 1 Karl XIII ble konge av Sverige i 1809 etter at nevøen Gustav IV Adolf var blitt avsatt av Riksdagen. Karl XIII hadde ikke egne barn og adopterte derfor Jean Baptiste Bernadotte i 1810, etter først å ha adoptert prins Christian August av Augustenborg som døde i mai samme år.
- 2 Lars Roar Langslet: Våre konger. En vei gjennom Norgeshistorien, Oslo 2002, 228.
- 3 Ibid., 227.
- 4 Per Holck, Bernt Anker. Samtid, liv og forfatterskap, Oslo 2005, s. 136. Her er Ankers testamente gjengitt i sin helhet.
- 5 Thor Kielland, Paléet i Oslo, Oslo 1939, 40.
- 6 Alf Collett: Gamle Christiania-billeder, Christiania 1893, 295. Christian Frederik oppholdt seg også lengre perioder på Bygdø Kongsgård sommeren og høsten 1813. Det var her han abdiserte 10. oktober 1814. Se Arno Berg, Bygdøy Kongsgård, Oslo, 1952, 97.
- 7 Thor Kielland, 1939, 2.
- 8 Ibid., 53.
- 9 Nina Høye: Linstows Store komposisjon og innredningen av interiørene i hovedetasjen på Det kongelige slott, Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo 2007, 11.
- 10 Geir Thomas Risåsen, «Kongelige miljøer i Christiania» i Broderfolkene vel, Livrustkammaren, 2005, 57 f.
- 11 Eva Valebrokk og Geir Thomas Risåsen, Norske slott, herregårder og gods, Oslo 1997, 261.
- 12 Kielland, 1939, 55 ff.
- 13 Ibid., 54.
- 14 Begrepet er hentet fra C. W Schnitler, Slegten fra 1814. Studier over norsk embedsmanskultur i klassicismens tid 1814-1840, Kristiania 1911.
- 15 Et sentralt navn i denne sammenhengen er Lorentz Wilhelm Lundelius. Han var svensk møbelsnekker og leverte stoler til Röda salongen på Rosendal og til kong Karl Johans audiensgemakk i Paléet omtrent samtidig.
- 16 Guthorm Kavli og Gunnar Hjelde, Slottet i Oslo, Oslo 1973, 259.
- 17 Store historiske verdier gikk likevel tapt, som Krigsskolens bibliotek på 14000 bind, inkludert ca 4000 bøker som hadde tilhørt Bernt Anker selv. Holck, 2005, 168 f.
- 18 Berg, 1952, 102.
- 19 Fortegnelse over endeel af indenlandske Forfattere frembragte Kunstarbeider som findes

- udstillede i Overværelserne i Hr. Calmeyers Gaard i Christiania den 10. Mai 1818 og følgende Dage, Christiania 1818. Calmeyergården, også kjent som Stattholdergården, har adresse Rådhusgaten 11.
- 20 Gunnar Hjelde, «Kong Carl XIV Johans malerisamling på Bygdø Kongsgård» i Malerisamlingen på Bygdø Kongsgård, Nasjonalgalleriet, 1983, 11.
  - 21 Sigurd Willoch, «Omkring Jacob Munchs kroningsbilde», i Malerisamlingen på Bygdø Kongsgård, Nasjonalgalleriet, 1983, 21.
  - 22 Hjelde, 1983, s. 14.
  - 23 Halvøya het Ladegårdsøen helt frem til 1877. Andreas Munch brukte imidlertid navet Bygdø allerede i diktverket Billeder fra Nord og Syd fra 1849.
  - 24 Berg, 1952, 114.
  - 25 Ibid., 118.
  - 26 Ibid.
  - 27 For en fullstendig innføring i historikken til Rosendals slott, se Christian Laine (red.) Rosendals slott, Stockholm, 2003.
  - 28 Göran Alm, Kungaslott från Vasa til Bernadotte, Milano 1997, 12.
  - 29 Se Trond Norén Isaksen, «Carl Johans avgjørende valg for Christiania» i Byminner nr. 3, 2013, 23 ff.
  - 30 Laine (red.), 2003, 43.
  - 31 Finansdep. Kommissjonene vedkommende oppførelsen av Slottet. F. Arkivet etter 1., 2., 3. og 4. kommisjon. Nr. 20, 2. kommisjon 1834-50 a) Kommunens eget arkiv. Bilag til forhandlingsprotokoll 1843-1846 3A 239 6/5 Linstows kopibok, 27.12 1843.
  - 32 Oscar Thue, Hans Michelsen, Nasjonalgalleriet 1974, 7.
  - 33 Den Constitutionelle nr. 65, 6. mars 1846.
  - 34 Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens, Dresden 1837.
  - 35 Stephan Tschudi Madsen, To kongeslott, Oslo 1952, 37.
  - 36 Finansdep. Kommissjonene vedk. oppførelsen av Slottet. F. Arkivet etter 1., 2., 3. og 4. kommisjon. Nr. 52., 3. og 4. kommisjon, 1839 (16/3) Indstilling til Commissionen for Kongeboligens Opførelse angaaende Indredningen og Decorationen af Kongeboligens Hoved-Etage ledsaget med 66 Tegninger.
  - 37 Collett, 1893, 296.
  - 38 Kongefamilien var i Christiania vinteren 1845 og residerte da i Paléet.
  - 39 Berg, 1952, 130.
  - 40 Paul Botten Hansen, «Oscarshall», i Illustreret Nyhedsblad nr. 41 1853.
  - 41 Knut Ljøggodt: Historien fremstilt i bilder, Oslo 2011, 30 ff.
  - 42 Berg, 1952, 142. Se også Gunnar Hjelde, Oscarhall, Oslo 1978, 21 f. og 158 ff.
  - 43 Etter opplysninger fra Ulf Holmene, fagdirektør hos Riksantikvaren.
  - 44 Berg, 1952, 155.
  - 45 Ingeborg Lønning, «Bernadottene, broderfolkene og kunsten» i Broderfolkene vel, Livrustkammaren 2005, 86.
  - 46 Trond Norén Isaksen, «Minner om et kongehus – Oscar IIs dynastiske utsmykkingsprogram» i Byminner nr. 2, 2011, s 3 f.
  - 47 Nina Høye, «Endringer på Slottet etter 1849» i Ulf Grønvoold (red.) Slottet og Linstow, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2010, 148.
  - 48 Lønning, 2005, 88.
  - 49 I utstillingen «Sølvbryllupsgaven 1882» som ble vist på Nordnorsk Kunstmuseum fra februar til september 2013, ble alle de 17 maleriene vist samlet. Utstillingen var en del av «Den kongelige reise», en serie utstillinger med gjenstander fra De kongelige samlinger som var Regjeringen Stoltenberg IIs 75-års gave til Kong Harald og Dronning Sonja.
  - 50 Anniken Thue, "Historismen, en internasjonal gjenstandskultur", Norges kunsthistorie, bind 4, Oslo 1981, 389.
  - 51 Berg, 1952, 162.
  - 52 Risåsen, 2005, 62.
  - 53 Kavli og Hjelde, 1973, 278.
  - 54 Holck, 2005, 168.

Observatoriets saga

Astrid Lorenz

I dag ligger Observatoriet gjemt og klemmt bak Nasjonalbiblioteket i Oslo. Men den som går på oppdagelsestur, vil finne et godt bevart, stilfullt bygg – fortsatt i en landlig ramme. Det har reist seg i gammel glans takket være flere gjennomgripende restaureringsfaser. Eksteriøret ligger som det lå, og få endringer er foretatt i bygningskroppen.

Observatoriet ble bygget mellom 1831 og 1833. Det var den første representative bygning vårt ferske universitet lot oppføre. Samarbeidet mellom to driftige fagmenn utdannet i København, professor Christopher Hansteen, og arkitekt Christian Grosch, bar rike frukter. Bygverket ble fødestedet for norsk naturvitenskap i det selvstendige Norge. Det ble nytt til observasjoner av himmelhvelvet og meteorologiske forhold, til målinger av jordens magnetisme, til utarbeidelse av kart og til fastsettelse av korrekt tid.

Inntil 1933-34 ble bygningen anvendt til astronomisk forskning og undervisning. Alt fra slutten av 1800-tallet viste det seg at Observatoriet ble mindre og mindre egnet til sine tidligere formål. Byens lys, forurensning og økende trafikk med mange rystelser virket inn på de ømfintlige instrumentene. I 1934 ble

virksomheten flyttet til Blindern. Norsk Polarinstitutt tok bygget i bruk fra 1934 til 1964. Deretter ble det Norsk musikk-samling og Norsk pedagogisk studiesamling som overtok. Senter for Ibsen-studier fulgte som ny beboer fra 2000 til 2010.

En meningsfull utvikling og tilrettelegging har ført til at det gamle, ærverdige bygget er gjenoppstått fra sin faglige tornerosesøvn. Fra 2012 er det kommet tilbake til naturvitenskapen og sitt pedagogiske rom. Det vekker dyp glede hos alle Observatoriets venner. Nå heter institusjonen «Museum for universitets- og vitenskapshistorie». Observatoriet skal være et resurscenter i realfag for barn og ungdom.

Et stjerneskudd i vår byhistorie

«Deilige Observatorium»... slik begynte Camilla Collett da hun skrev

FOTO: RUNE AARVIK/OSLO MUSEUM

Det astronomiske observatorium, 1837. Fargelitografi av P.F. Wergmann.

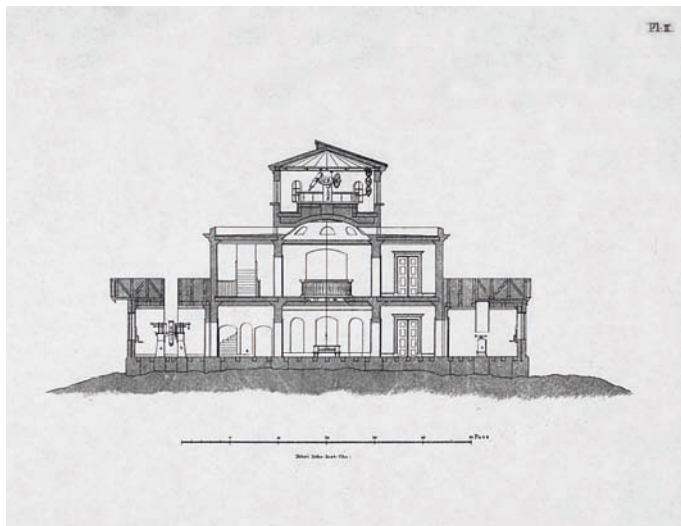
en fødselsdagshyllest i Nylønde til venninnen Aasta Hansteen, som fylte 70 år i 1894. Rike, uforglemmelige og glade minner kunne fru Collett se tilbake på. I dette gamle, vakre og hyggelige hjemmet hadde hun møtt nordiske som europeiske representanter for tidens «høiere dannelse». Og selve Observatoriet med sin «vældige bygning løftede sig til et rundskue over egnen, saa skjønt som intet andet».

Dermed gjøres det klart at Observatoriet fylte to funksjoner og omfattet to verdener, som likevel sto i nær sammenheng. Førsteetasjen og tårnet var scenen for naturvitenskapelig arbeid, ledet av professor Christopher Hansteen; andreetasjen var familiens arena og en

kulturell møteplass. Imidlertid foregikk selskapelighet, familietreff og besøk ofte over tre plan. Professoren delte generøst sin kunnskap og sine oppdagelser med slekt, kolleger og gjester.

Den 25 september 1833 skjedde innflyttingen. Hansteen begynte å ta embedsbygget i bruk og familien satte bo på Solliløkken, som det het. Som ellers i Christiania var det vanlig at yrke og arbeid foregikk i samme hus som omsluttet hjem og familieliv. Sånn sett var Observatoriet ikke så spesielt. Men det var helt enestående i Norge om vi tenker på arkitektur, universitetshistorie, forskning og oppgaver.

Til Christopher Hansteens fagkrets hørte astronomi og fysikk/mekanikk

ETTER TEGNING AV CHRISTIAN GROSCH. KILDE: BESCHREIBUNG UND LAGE DER UNIVERSITÄTS-STERNWARTE (HANSTEEN OG FEARNLEY), 1849.

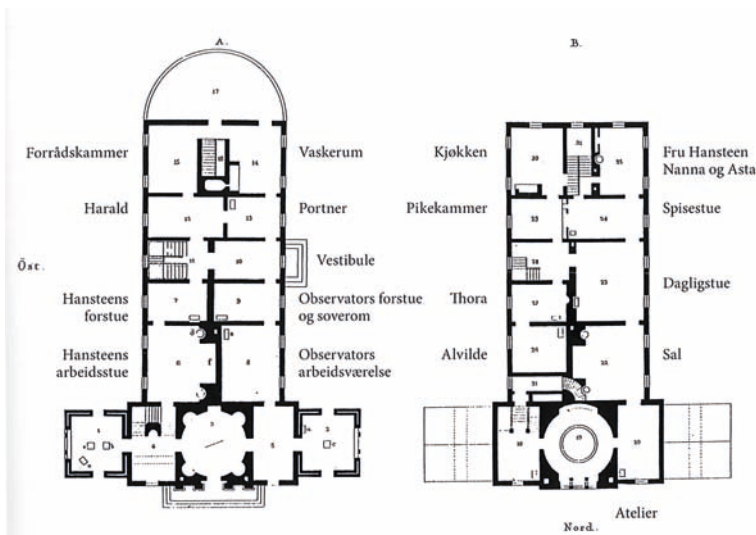
*Tverrsnitt av
Observatoriet.*

og anvendt matematikk. Som en driftig universitetslærer av landets førstegenerasjon ble han primus motor for å få reist Observatoriet. Hansteen var landets første naturviter mellom teologer, medisiner, jurister og filosofer da han tok fatt på sine forelesninger. Etter den store forskningsreisen til Sibir for å studere jordmagnetismen (1828-1830) og finne ut hvor mange magnetiske akser jorden hadde, ble han en internasjonal celebritet og en navngjete vitenskapsmann.

Grunnleggende, etterlengtede og nasjonalt nødvendige oppgaver ventet på Hansteen og «hans» observatorium. Landet måtte endelig få etablert én korrekt tid. Christianias beliggenhet måtte bestemmes presist i lengde- og breddegrader, den var til da ikke nøyaktig kjent. Skikkelige kart og riktig tid kunne først utregnes når den eksakte posisjonen var klarlagt. Urene i hovedstaden gikk etter

Hansteens påvisning hele tre kvarter feil! Innbyggere som næringsveier trengte oppdaterte kart, bedret navigasjon og meteorologisk kunnskap. Alt dette hørte til Hansteens mandat. Vårt ferske og ambisiøse, men lite velhavende universitet så det som en prioritert sak å få et observatorium på plass.

Observatoriet representerer et unikum innen vår universitets- og arkitekturhistorie. Når vi betenker at det ble oppført cirka ti år før Slottet og omtrent tyve år før Universitetetskomplekset, forstår vi bedre at dette gjaldt både nasjonal anseelse og vesentlige symbolmarkeringer. Hovedstaden, Stortinget og Universitetet forventet alle praktisk nytte og stort gagn av institusjonen. Bak byggeplanene lå det både en vitenskapelig nyttetenkning og et ønske om representasjon og prestisje. Mange naturvitenskapelige undervisningsoppgaver hvilte på Hansteens skul-

Interiørplan over Observatoriet, 1 etasje til venstre, annen etasje til høyre.

dre. Han var vår første universitetslærer i astronomi og foreleste for studentene til annenumsamen. Astronomiens praktiske nytte viste seg for eksempel i at Hansteen fikk hovedansvaret for å utdanne landmålere og sjøoffiserer ved Den Militære Høiskole, som var blitt grunnlagt i 1826. En moderne sjøfartsnasjon måtte bygge på funderte astronomiske kunnskaper når det gjaldt navigasjon. Hansteen hadde også ansvar for at norske mål- og vektenheter ble standardisert.

Christian Grosch innehadde stillingen som Christianias første stadskonduktør fra 1828 – i dag ville vi sagt byplansjef. Han var den dominerende skikkelsen i norsk arkitektur mellom 1800 og 1850, og ble utpekt til å tegne og gjennomføre arbeidet. Sin læretid hadde han hatt under den kjente danske Constantin F. Hansen i København, og han viste seg som en dedikert disippel. Grosch hadde allerede vært

mester for staselige byggverk som Børsen, det første Rigshospitalet og Fødselsstiftelsen, og flere kirker. Universitetet kunne ha tillit til ham som en rutineret arkitekt og solid byplanlegger. Grosch på sin side sto overfor en drømmeoppgave for en fagmann. Slike konstruksjonsmessige utfordringer og prestisjefylte prosjekter fantes det ikke maken til i datidens Christiania.

En studiereise til observatoriet i Altona utenfor Hamburg, som var dansk fra 1640 til 1866, ble bevilget for å spesialisere Grosch til å løse oppdraget. Vårt observatorium kom til å likne det i Altona, men var større enn det astronomiprofessor, observator og instrumentmaker Heinrich Chr. Schumacher hadde fått oppført der.

I sin tekniske utforming og romfordeling ble det norske bygget nøye tilpasset astronomiens og instrumentenes krav. De kostbare kvalitetsinstrumentene trengte lang tilvirkningstid. Hovedinstrumentet,

den store meridiansirkelen, fikk Hansteen året etter innflyttingen. Den sto fastmontert i østfløyen, i retning nord-syd for å kunne måle himmellegemenes nøyaktige passasje. Først ni år senere kunne Hansteen anvende det neste hovedinstrumentet, den svære stjernekkikkerten – refraktoren – i tårnet.

I det ytre fikk Observatoriet en nyklassisistisk form. Fasadens tverrfløy med observasjonsrommene i ett plan, og boligdelens langfløy i to plan, danner tilsammen en figur som en stor T, eller en hammer. Formspråket pekte på slektskapet med antikken og skulle uttrykke bygningens verdighet. Skjønt enkelt med strenge linjer, gir det norske observatoriet et mer luftig inntrykk enn stilidealet som lå til grunn, og ofte var kjennetegnet av lave, tette bygningselementer med alvorstung karakter. Inngangshallen som løfter seg gjennom to plan med en kuppel over, har elementer av det kunsthistoriker Anne Wichstrøm kaller pompeiansk dekorasjonsmaleri. Arkitekturhistorikeren Elisabeth Seip taler om enkelte «egyptiserende» detaljer som rammer inn inngangspartiet for boligfløyen. Ytterveggene fremviser glatte, pussede murflater uten ornamentikk.

Grosch's konstruksjon har i frontpartiet lette drag av gresk tempel eller gir assosiasjoner til et lite slott. Opprinnelig lyste det hvitmalt. Velproposjonerte bygningsdeler og det sylindriske tårnet danner en uttrykksfull profil. I observasjonsrommet oppe i tårnet kunne taket åpnes og dreies, så himmelrommet kunne utforskes til alle kanter. En kje-

FOTO: ARTHUR SAND / UIO. GJENITT MED TILLATELSE AV UNIVERSITETET I OSLO

Christopher Hansteen. Maleri av Johan Gørbitz, 1852.

gleformet spalte i taket lot seg åpne mot stjernehimlen. I dag er denne funksjonen stengt. Tårnkuppelen hadde opprinnelig åpninger som kunne slippe inn dagslys.

Løkkeområdet Solli befant seg vest for hovedstaden. Enkelte hovedstadsborgere eide hus i nabolaget, men bebyggelsen var sparsom og naturen karrig, nesten uten trær. Etter Hansteens ønske lå Observatoriet fritt med god sikt fra syd og nord, langt utenfor byens lys og røyk fra skorsteiner og verksteder.

Bygget hadde en storslått og ualminnelig vakker beliggenhet.

Innbyggerne

Åtte Hansteener flyttet inn høsten 1833. Professor Christopher Hansteen (1784-1873) var nesten femti. Professorinnen,

Johanne Cathrine Andrea Borch (1787-1840), med kallenavn Andrea og kjæle-
navn Hanne, var førtiseks år. Begge barn
av norsk-danske foreldre, med urbane
røtter og borgerlige kulturtradisjoner.
Han hadde studert i København, hun var
datter av rektoren for Sorø akademi, en
fornem skole og oppdragelsesanstalt.
Paret - et inklinasjonsparti og ikke noe
arrangert ekteskap – giftet seg i 1814 i
Danmark.

Samme år fikk Hansteen stilling som
universitetslektor – to år etter som pro-
fessor - ved vårt første norske universitet.
Ekteparet flyttet til Norge. Hansteens
mistet sitt første barn etter en hard fød-
sel. De leide seg først inn i Tollbodgaten,
i Baumgartens gård. Husværet var skalt
og fruen bevæpnet seg med paraply i
sengen når det regnet, mens husbonden
observerte fra en provisorisk paviljong
på Vippetangen, nedenfor Akershus.
Senere leide de hus med adgang hage, i
Peckelgården, ved hjørnet av Pilestredet
og Keysers gate. Hansteen fortsatte obser-
vasjonene, til dels fra hagehuset. Fra sin
landlige utkant av hovedstaden kunne de
se like til Kolsås. Det fantes grøntområder
helt ned til Drammensveien, og fjorden
var synlig.

Barneflokket på seks var alle født i
Peckelgården, unntagen den eldste. De
fire døtrene og de to sønnene fikk navn
som påminnet om nordisk navnetradi-
sjon og foreldrenes patriotiske instilling.

Thora (1816-1898)

Alvilde (1819-1859)

Harald (1821-1903)

Nanna (1822-1905)

Asta (1824-1908) (senere Aasta)

Viggo (1826-1843)

PRIVAT EIE/NORSK PORTRETTARKIV, RIKSANTIKVAREN

Aasta Hansteens selvportrett fra 1844.

Observatoriets boligdel var ikke ganske
ferdig, og tomten slett ikke opparbeidet.
De fikk ond i øynene og frøs, skriver
Thora i sine minner (Nedtegnet i 1888,
trykt i Nylænde 1927). De rå murveggene
hadde ennå ikke fått bekledning eller
tapet. Byborgerne brukte gjerne å male
eller kle veggene med tekstiler som lerret
og andre stoffer, eventuelt silke om det
skulle være riktig fint. Til kakkelovnene,
14 stykker, ble det brukt ved, som var en
kostbar vare. Alt fra september ble de ofte
fyrt opp. Hansteens var ingen velbeslått
familie, så den gjestfrie familiens livsstil
fikk sparsommelige rammmer. Fordi
professoren hadde måttet bekoste
mesteparten av avhandlingen om
magnetismen selv, hadde han pådradd
seg stor gjeld. I tillegg måtte han støtte

både sin danske og norske familie økonomisk.

Christianias gamle overklasse, handelsaristokratiet, lot seg ikke dupere av universitetsfolket, som var et nytt sjikt i byen. Thora Hansteen kunne huske at det gikk trått med å etablere seg både sosialt og praktisk. Handelsaristokratiet hadde regjert alene i hovedstaden, det nye åndslivet brydde de seg ikke mye om. «Det var et nybyggerliv at begynde paa», understreker Thora, og det gjaldt på flere måter. Faren og moren hadde levd interessante ungdomsår i Danmark. Da de meldte seg som deltakere til Christianias musikalske selskap, han med tanke på violinspill, hun med sang, fikk de et høvent svar. Måtelige fioliner og dårlig sang hadde man da mer enn nok av!

En vindskjev furu var stedets eneste pryd i begynnelsen. De ruvende trærne og all vegetasjonen vi kjenner, fantes ikke den gang. Men parallelt med vekst og gro-tid for Observatoriet utviklet tomten seg til å bli en vakker hage med trær, blomster og lysthus på nedsiden av bygget. Om sommeren samlet venner og familie seg i lysthuset og betraktet havnen og innseilingen og sauene som beitet i bakkehellingene. Nyttårsaften møttes de i tårnet, beskuet stjernehimmelen og skålte for det nye året. Men denne herligheten bød på mange vansker når det gjaldt veiforhold, kommunikasjon og vannforsyning.

Veiene var elendige, på våren og høsten nærmest ufremkommelige. Professoren måtte søke Det akademiske kollegium om å få holde hest og vogn for å skaffe familien og portneren en tønne vann per dag. Føret var stadig en hindring for fru Hansteen og barna. Det var langt og strevsomt

å kave seg til byen, gjennom gjørme-hull og støvskyer, og med skotøy som verken utsto kulde, væte eller stein og grus. Likevel tok mange nysgjerrige og skuelystne turen ut for å beundre Observatoriet, nettopp slik man hadde håpet under planleggingen. Det gjaldt både studenter og utlendinger og selvsagt mange innbudte gjester. Tilstømningen og interessen var upåklagelig, og har gledet Hansteen. Men samtidig innebar «turismen» avbrekk og uro for observatoren, som måtte stå for omvisning og informasjon. Vitenskapskolleger og storfint besøk, som prinsesse Eugénie med følge i 1850, og kong Oscar I i 1855, har imidlertid stimulert og begejstret ham stort.

Forskerbygg og familiesete

Observatoriet er en nøktern konstruksjon, et bilde på hva et lite land med få fagfolk og anstrengt økonomi kunne frembringe. Men både interiør og ekstriør har ubestridelige arkitektoniske kvaliteter. Samarbeidet mellom den erfarne professor Hansteen på femti og den unge, ambisiøse Grosch på tretti har fungert godt.

Bygget er lagt etter en grunnplan der observasjonsrommene ligger på begge sider av hovedinngangen i retning øst-vest, mens professorleiligheten, med egen inngang på langsiden mot vest, ligger i retning nord-syd. Tre trapper har inndelt huset: en kjøkkentrapp mot sør, en trapp midt på langsiden mot vest fra vestibyen, og en trapp fra observatoriedelen i første etasje opp til tårnværelset.

Både østfløyen og vestfløyens tak kunne åpnes slik at observasjoner kunne foretas ut mot himmelen. I østfløyens

Rotunden

FOTO: JIRI HAVRAN/EIENDOMSDELINGEN, UIO

første etasje sto hovedinstrumentet, meridiantsirkelen, og der lå også Hansteens arbeidsstue, som han kalte det, med jernseng og kakkelovn og dessuten en forstue. Hansteens assistent hadde arbeidsrom og soverom i vestfløyen. Portnerens rom i første etasje lå ved inngangen til boligdelen.

Hovedinngangen, i front, som besøkende ble ledet til fra veien opp mot bygningen, fører rett inn til den elegante, runde

hallen over to plan. Hallens 2. etasje, med professorleiligheten, kranes av en sirkelformet balkong med et smalt rekkverk. Under balkongen, i en vid krans, ses alle stjernetegnene i enkel, sirlig stukkatur. Hansteens hadde storartet overblikk over inngangshallen fra boligetasjen. Hallen ble tidvis brukt til representasjon og festlige tilstelninger. Ned fra kuppelen i hallen hang det et instrument som kunne foreta magnetiske målinger, en bifilar. I

FOTO: JIRI HAVRAN/EIENDOMSAVDELINGEN, UIO

Interiør

dag står byster av astronomene Tycho Brahe og Christopher Hansteen på begge sider av hovedinngangen.

Familien skulle ikke bruke hovedinngangen. I professorleiligheten, på 9 store rom og tre mindre, ligger rommene med døråpningene på rekke med direkte forbindelse, uten gangareal imellom. Boligdelens vitner om harmoniske proporsjoner og lyse rom. Utsikten fra fruens værelse mot sør har vært husets aller beste. Vi kjenner ikke til hvilke møbler eller hva slags innredning familien omga seg med, men empirestil og biedermeier-møbler må ha dannet hovedpreget.

Hansteen har nøye beskrevet fargevalget på rommene i leiligheten for sin danske ungdomsvenninne, fru Martha Cold født Lange. Hans arbeidsværelse i første etasje hadde lyse gule vegger. Alle oppholdsrommene oppe var malt og veggene tapetsert. Daglistuen var holdt i perlegrått, salen i lysblått, spisestuen i svakt strågul, fru Hansten rom i svakt grønt. Et klaver på salen ble flittig brukt, både av familie og gjester. Minstebarnet Viggo har antakelig bodd sammen med moren de første årene. En harpe hørte til innredningen i fruens værelse. Instrumentet ble regnet til kvinnens domene. Døtrene Nanna og Aasta overtok siden morens rom. Muligvis var også Thora og Alvildes rom i svakt grønt. Pikekammeret, kanskje bebodd av 2-3 tjenestpiker, lå ved trappen midt i etasjen. Kjøkkenet befant seg vis å vis fruens rom, ved trappen mot sør.

I boligdelens førsteetasje lå det professoren kaller vaskerom og forrådskammer, dvs. bryggerhus og spiskammer. Sammen med stallen, på nedsiden av huset, fantes et tilbygg med utedoer. Sønnen Harald hadde sitt rom nede, før han ble student og flyttet ut. Observator Carl Fredrik Fearnley, malerens bror, fikk to rom på vestsiden da han tiltrådte i 1840. Han og hans kone, Emma Mariboe, ble i 1851 innlosjert i det som antakelig før var vaskerom og portnerens kjøkken. Det var trangt, kaldt og upraktisk, og fru fikk gikt av boforholdene. Samlivet mellom familiene var imidlertid meget godt.

Aasta Hansteen har bekreftet at Fearnley var en utmerket medarbeider for faren, og at fru Emma ble som en søster for dem. Aasta innredet seg et

atelier oppe, i hjørnerommet mot nord, med staffeli og et ekte skjelett. Hennes kunsthøyskole, den ledende norske portrettmaleren Johan Gørbitz, hadde hjulpet med å få tak i det så hun kunne tegne anatomisk riktig. På 1840-tallet hentet hun selv sine modeller i omegnen. Hun malte noen «Briskebyinger», har hun fortalt. Halvdan Kjerulf, komponist og familievenn, avfeide Aastas modellvalg og fleipet om «Briskeby-Fanter og Fantinder». Det dreide seg om barn, barnegrupper og til og med en geit! Geita ble med den karakteristiske Aasta-energi slept opp trappen på Observatoriet. Med noe rabalder fikk de dyret inn. Til å begynne med var modellen «meget skikkelig», men så ble den «noget ubehagelig at have inde i stuen»! Vi kann jo gjette på at geita fremførte sine protester både med lyd og duftmarkeringer.

Verken offensiv kvinnesak eller rebelsk samfunnssyn kjennetegnet den unge Aasta i hjemmet. Mild, stille og en tanke umoden, var farens inntrykk. Det arge og militante kom frem etter hvert. Først førtiseks år gammel begynte hun å skrive og aksjonere for kvinners rettigheter. Yrkesaktiviteten og malerdisiplinen virket stabiliserende og styrkende på henne.

Hansteen valgte å satse på Aastas talent og sterke ønske om å få velge kunstnerbanen. Det vitner om en meget forstående, liberal innstilling. Trolig kan vi skimte nasjonale motiver bak Hansteens åpne holdning til kvinneutdanning og kunstnerkarriere, som jo var helt uvanlig nytenkning i vår norske periferi. Faren holdt på at man skulle tjene og ære sitt land; det å bidra til nasjonens beste besto også i å utvikle ekspertise innen håndverk

FOTO: JIRI HAVRAN/EIENDOMSABDELINGEN, UIO

Interiør

og malerkunst. Tiltak for å dyktiggjøre nye krefter, fremme malerkunsten og skildre natur og folkeliv, hadde alt vært igangsatt i våre naboland. Nettopp på 1840-tallet, mens Aasta utdannet seg, slapp man inn de første kvinnelige malere på akademiet i Stockholm. Den verdenserfarne professoren var fullt klar over at ikke alle kvinner ble gift – hans egne fire døtre forble single hele livet. Han skulle komme til å sikre dem en liten årlig sum etter sin død.

Aasta fikk en lengre utdanning i København og Düsseldorf og Paris. Hun gjorde lykke, fikk ærefulle oppdrag og ble respektert som Christianias førende por-

trettmalerinne. Tegninger av for eksempel Welhaven og Camilla Collett, og to oljemalerier av de unge kusinene Sophie og Mathilde Dunker, viser stor portrettlikhet, har realistiske drag og er skapt med fin innlevelse i modellenes personlighet. Malerdatteren utførte et portrett av faren til hans femtiårs embedsjubileum i 1853. Det resulterte i en fremragende tolkning av en selvbevisst og likevel sensibel mann, omgitt av professorale elementer som bøker, kart og ordener. Bildet kaster lys over den høye pannen og de energiske, følsomme hendene – og fremhever slik hans kløkt og intellekt. Dette maleriet, i biedermeier – stil, viser Aasta som en ypperlig, selvstendig Gørbitz-elev. Kanskje er det hennes aller beste større arbeid.

Liv og levned i Hansteens krets

I Thora Hansteens minner heter det at de «lidt efter lidt fik en have og et smukt hjem». Mange beskrivelser har rost det vakre bygget. Gester la merke til et fint, velstelt anlegg. Men i begynnelsen var selv gressbakken glissen og tomten en forblåst hei. Så tok fru Hansteen grep og fikk anlagt en hage i romantisk stil med slyngede grusganger, busker og roser. Fruens og eldstedatterens blikk bar preg av dansk landskap, dansk urbanitet, danske forbilder når det gjaldt natur og kultur. Thora og hele familien satte Welhaven høyt som forfatter og smaksdommer. Han ga henne med tiden syn for norske forhold: «Jeg ved at jeg av Welhavens digte lærte at elske den norske natur.»

Rundt 1835, etter at Thora hadde besøkt familien i Danmark, der hun også

P.E. / BLOMQVIST KUNSTHANDEL

Aasta Hansteens portrett av søsteren Thora Hansteen.

hadde bodd med moren og søsknene under farens Sibir-reise, vendte hun tilbake til Christiania. Hun opplevde nå et nytt åndsliv med selskaper, baller, konserter og ungdomsgrupper hvor unge menn og kvinner deltok sammen. Welhaven-kretsen reformerte Christianias selskapsliv, har Marcus Thrane påpekt. Det ble oppmuntret til musikk og konversasjon. Kvinnene fikk være med i samvær og samtaler og ble ikke holdt utenfor mennenes sfære. Thora mintes hvordan det ble skrevet vers og lekt og ledd. Fart og liv, diskusjon og vennesamtaler om litteratur og estetikk alle vegne, under Welhavens livlige, bestemmende septer. Thora og de andre embedsdøtrene kom

FOTO: /NASJONALMUSEET FOR KUNST, ARKITEKTUR OG DESIGN

Johan Sebastian Welhaven. Blyanttegning av Aasta Hansteen, 1855.

FOTO: RUNE AARVIK/OSLO MUSEUM

Camilla Wergeland, senere Collett. Maleri av Johan Gørbitz, 1839.

med i et selskapsliv på de store gårdene og i løkkehusene.

Det utviklet seg friere, mer naturlige omgangsformer. Mote og klesstil endret seg også her på berget. Thora og ungpikene dro på ball med friske blomster i håret. Kunstig hårpynt og juksekrøller var passé. Hun ble kjent med den unge Camilla Wergeland og Welhavens hemmelige forlovede, Ida Kjerulf. Camilla vakte beundring for sin «Dianaskikkelse» og sitt fine, drømmende ansikt, og Ida for sitt mørke hår og sin grasiøse fremtoning. Familien Hansteen fikk nært med seg dramaet rundt Welhaven og Ida – med fru Kjerulfs aversjon mot ham som svigersønn, Idas tuberkulose og død, og Welhavens fortvilelse.

Thora registrerte en ny, vekkende tidsstrøm, med ledende unge menn fra Intelligensens krets. Det var historikeren Peter Andreas Munch, og hans fetter, dikteren Andreas Munch, og Anton Martin Schweigaard, hvis fag favnet såvel jus og sosialøkonomi som politikk. Bernhard Dunker, Thoras fetter, briljerte både som selskapsmann, jurist, litterat og politisk hode. Han hadde en dag tatt med seg studiekameraten Welhaven til sin onkel Hansteen den tid de ennå bodde i Pilestredet. Slik utviklet det seg et vennskap mellom de unge, og litt etter hvert også mellom familiene deres. Også Welhaven og Hansteen kom til å stå hverandre nær, trass aldersforskjell og ulik fagorientering.

Welhavens vesen ruvet i kretsen, men det drøyet før han virkelig vant terreng i byen. Lenge ble han omtalt som «en arrogant ubehagelig person», sier Thora. Et nytt bekjentskap for familien var den dansk-franske guvernanten Josephine Bidoulac, som ble venninne med Hansteens døtre og flere ganger besøkte Observatoriet de første årene. Hun var dyktig og veltalende og frimodig, syntes Hansteens. Jomfru Bidoulac vant gehør med sitt vitale vesen, livlige gester og tiltalende ytre. Enkemannen Christopher Hansteen ble sjarmert og kalte henne et «sjeldent smukt Exemplar af den Danske Floras Frembringelser». Hun fengslet Welhaven, som antakelig møtte henne på Observatoriet hos Hansteens, der hun bodde i 1836, samme år som Hansteen skrev sin entusiastiske karakteristikk. Johan Sebastian og Josephine giftet seg i 1845, fire år etter at Ida Kjerulf døde. Paret bosatte seg i Munkedamsveien, rett i nabolaget, og ble nesten adoptert av Hansteen og døtrene de første årene.

Det nasjonale gjennombruddet fikk stor innvirkning på Hansteens krets, som også var en aktiv part i vekkelsen. Thora beretter om familiens fryd over Tidemand og Gudes kunst, Jørgen Moes og Andreas Munchs dikt og tablåene på Christiania Theater. Og tenk, «al herligheden var vor egen!»

Men mørkere tider forestod. Fru Hansteen ble syk og døde av det Thora kaller nervefeber. Moren levde bare syv år på Observatoriet. Sykdommen var egentlig ondartet tyfus, som herjet i byen og tok mange liv. I tre uker lå maken syk uten søvn eller næring, står det i Christopher Hansteens brev. Han fortsatte å leve som

enkemann i 33 år. Savnet av en husfrue og vertinne, årvåken administrator og reflektert samtalepartner ble merkbart i familien og hele kretsen. Døtrene vekslet på å føre hus for faren. Den forstandige Thora tok første etappe i 3 år, men syntes ikke hun egnet seg. Hun ble forøvrig tidlig blitt plaget av svake nerver og religiøse grublerier. Alvilde skal ha hatt et mildt, forsonende vesen, var vennlig og initiativrik, og overtok husholdningen. Hun var imidlertid svaksynt og kjertelsyk og døde etter et langt sykeleie på Observatoriet.

Da var yngstebroren Viggo forlengst gått bort under tragiske omstendigheter. Ifølge Thora ble han svekket av en hjernebetennelse som lite barn; Christopher Hansteen taler om at gutten hadde forlest seg til en eksamen. Farens håp hadde stått til yngstebarnet Viggo. Hansteen mente Viggo var den mest likevektige og begavede av barna. I brev til sin danske venninne fru Martha Cold har Hansteen skildret sitt forhold til barna. Foreldre overvurderer gjerne sine barn, fremholder han. Bare – det gjelder ikke ham selv. Naturen hadde ikke vært dem gunstig åndelig eller legemlig, sa han, men Viggo måtte de desverre oppleve å miste. Kort etter at Viggo ble konfirmert og skulle reise til København for å gå på den polytekniske skolen og ta opp en praktisk utdanning, døde han etter en pinefull, voldsom sykdomsfase på 19 dager. Han ville aldri fått sine «aandsevner tilbake», mente Thora. De var glad at «han fik lov at gaa bort».

Nanna Hansteen, som faren holdt for den mest praktiske og kvikke, ble så i alle følgende år hans daglige støtte og pålitelige husholderske. Som voksne

UKJENT FOTOGRAF/OSLO MUSEUM

Utsikt mot Observatoriet og Bygdøy, ca 1870.

hadde både Aasta og Nanna rapp replikk, handlekraft og heftig temperament, som nok var en farsarv. Bror Harald Hansteen studerte «bjergvitenskap» og mineralogi. Han ble direktør ved Røros kobberverk fra 1858-70, senere på Kongsberg fra 1870 til 1886.

Vitenskapsforum og hovedstadssalong

Christiania lå i Nordens og Europas utkant både når det gjaldt universitet og kulturliv. Likevel sto det glans av observatoriet. Det kom til å bli et sentrum for betydelige, toneangivende krefter. Her møttes embedsfamiliene, universitetsfolket og kultureliten, foruten utenlandske gjester og Hansteens store slekt. Professoren holdt ukentlige sammenkomster for kolleger og venner. Allerede familiegruppen

dannet en art litterær og kulturell salong. Men selskapeligheten eller åndslivet på Solliløkken kan ikke sammenliknes med blomstrende europeiske salonger eller innflytelsesrike, velhavende borgerhjem i Sverige eller Danmark. Dertil var forskerstammen, kunstnergruppene, selve borgerskapet og norsk intelligensia for fåtallige med for magre resursser.

Observatoriet kunne imidlertid virke ekstra samlende, miljøskapende og stimulerende fordi hovedstaden manglet passende møteplasser eller egnede institusjoner. I sine første desennier, frem til det nye universitetsanlegget ble reist i 1850-årene, sto observatoriebygget i særklasse i vår by. Fortsatt kunne akademien la seg overskue som noe relativt enhetlig. Kulturfeltet hadde få arenaer, og Hansteen var en berømthet som kjente

ansvar for å la representanter for politikk, vitenskap, presse og kunst møtes. Han forenet i sin lille, energiske, langnesede person mange ulike kunnskaper og vide interesser. Å støtte og hjelpe norsk språkutvikling, løfte frem den nasjonale arven, utdanne våre kunstmalere, stimulere til museumsforetak og mangfoldig innsamlingsarbeid var noe han livslangt gikk inn for.

Derfor var det innlysende at ikke bare naturvitenskapen flyttet inn i bygget med Hansteen. Han ville også gi rom og vekst for humaniora og de skjønne kunster. Innenfor disse inspirerende vegger førtes den fasetterte, brede kultur- og samfunns-samtalen. På mange nivåer ble Observatoriet et pedagogisk rom med undervisning, eksperimentering, granskning, metodekritikk, måle- og beregningsarbeid, fagutvikling, informasjon og innovasjon og omfattende kulturspredning.

Gjester og deltakere hadde oftest felles utdannings- og dannelsesbakgrunn. De var oppfylte byborgerlige dannelsesideal for begge kjønn – som kunnskaper i fremmedspråk, litteratur, estetikk, kunstfelt, dans og musikk – og dyrket brevveksling, dagbokskriving og reiser som en vei til personlighetsvekst og livskvalitet. På mannsiden fantes i hovedsak en bakgrunn i latinskole og akademisk skoling. Man behersket latin, gresk og klassiske tekster. På grunn av skolen og de innledende universitetsstudiene kommuniserte realister og humanister godt fordi de møttes med en felles kunnskapsbagasje. Observatoriets omgangskrets hadde en samlende, vitenskapelig-kulturell plattform som med oppsplitting og spesialisering er gått tapt i våre dager.

Hansteens krets ivaretok en forståelse av enhet og helhet når det gjaldt viten og erkjennelse.

Hansteens nettverk og venner talte mange kjente navn. På naturviterensiden finner vi medisineren og farmakologen Christian Boeck, geologen Balthazar Keilhau, matematikeren og politikeren Ole Jacob Broch. Flere kom med familien på regelmessig visitt, ble innbudt til dansetilstelninger og barneball og gratulerte til fødselsdager med mere. Familier fra den indre kjernen var Welhavens (Johan Sebastian og Josephine), Munchs (Peter Andreas og Johanne Sofie/ Andreas og hans første kone Charlotte), Kjerulfs (Især Ida, Theodor og Halfdan), Schweigaards (Anton Martin og Caroline), Colbans (Erik og Marie), Dahls (bokhandler Johan og sangerinnen Emma), Sars` (Michael og Maren, Welhavens søster). Også musikere som fiolinisten Ole Bull og pianisten Thomas Tellefsen gjestet hjemmet på Observatoriet.

Teamet Welhaven tok gjerne for seg litteratur og dansk kulturliv. Med tiden innrømmet Hansteen at de kunne bli vel polemiserende og doserende. Munchs var svært musikalske. Fetterne Peter Andreas, en berømt, flerfoldig begavet forsker, og Andreas, en meget populær og respektert forfatter, drøftet henholdsvis språkutvikling, kartografi, historie - og presseforhold, poesi og dramatikk. Kjerulfs var også gjennommusikalske og dessuten ivrige veivisere innen mange områder av åndslivet. Schweigaard diskuterte politikk, økonomi og stortingsforhold. Paret Colban var frankofile. Han underviste på

katedralskolen, men døde tidlig. Hun oversatte – blant annet Hansteens Sibirreise – og skrev meget leste romaner. Den danske Dahl drev «boglade» i Kirkegaten, og der møttes Intelligensen; hans tysk fødte kone både opptrådte og underviste. Sarsene, «Sarseriet» som noen sa, var muntre bergensere. Han begynte som teolog, men ble vår første professor i zoologi og var ekspert på sjødyr. Dette feltet studerte også sønnen Georg Ossian, som òg ble en betydelig zoolog og oseanograf. Hans bror, Johan Ernst, ble en av tidens ledende historikere og samfunnsdebattanter. Deres mor, Maren, skal ha hatt mye av den replikk-kunsten og utstrålingen broren Johan Sebastian var kjent for, når han var i godlag.

Gunnar Heiberg het en ung slektning som ble en sentral dramatiker. Han kom med til familiens store mottakelser. Hans skuespill «Tante Ulrikke» (1883) brukte til dels Aasta Hansteen som modell. Heiberg så med interesse og forståelse på sin hovedfigur og hyllet en kvinne som våget å tenke sosialt og idealistisk, utfordre folkemeningen og representere en ny, opposisjonell kvinnetype. Hovedpersonen skildres helt uten anstrøk av mannevond furie med sigar og ridepisk, slik vittighetsbladene gjerne fremstilte malerinnen og kvinnesakskvinnen.

Mange navnkundige utenlandske kolleger oppsøkte Observatoriet. Noen var studiekamerater og venner som fulgte Hansteen senere i livet. Det gjaldt den danske forskeren Hans Christian Ørsted, en fremtredende fysiker som hjalp frem Hansteens vitenskapelige arbeid. Hans Christian og hans bror, juristen Anders Sandøe Ørsted, besøkte også Hansteens i

Norge. Da Hansteen studerte i København, og først hadde begynt på jusen, fikk han middag i madam Møllers spisekvarter. Der møttes han med sin landsmann Jacob Bull, senere høyesterettsjustitiarius, med Ørstedene, og ble kjent med Danmarks unge dikterkonge Adam Oehlenschläger og flere intellektuelle.

Også Oehlenschläger kom til Observatoriet, og andre danske fra kultureliten – som forfatteren Bernhard Severin Ingemann, og Nicolai Fredrik Severin Grundtvig, som både var teolog, pedagog, historiker og dikter. Ikke bare Hansteen, men hele familien gledet seg over samvær med den samfunnskritiske journalisten og forfatteren Meir Goldschmidt og den liberale politikeren Orla Lehmann. En av de danske åndsarbeiderne hørte til familien – romanforfatteren Fredrik Paludan-Müller – som var gift med fru Hansteens søster Charite. De besøkte Christiania flere ganger. Også den store svenske fysikeren Jacob Jöns Berzelius hadde nær fagkontakt med sin norske kollega og kom på vititt i Hansteens hjem.

Hansteens kolleger fra utlandet ble innlosjert i privateliligheten når de kom på gjesting i sommerhalvåret. I 1844, da det nordiske naturforskermøtet ble holdt i Christiania, bodde flere på Observatoriet. Det var Hansteen som ledet arrangementet, som også omfattet utflukter, mottakelser og uformelle gjestebud.

En skrivende, kreativ slekt

Den vidt forgrenede familien kom til å føle Observatoriet som sitt eget slektssete. Hansteens storesøster, Conradine Dunker, opplevde først bygget i 1857.

FOTO: RUNE AAKVIK/OSLO MUSEUM

Observatoriet. Akvarell av Ragna Ullmann, senere Nielsen, 1871.

Da flyttet hun tilbake til hjembyen fra sitt lange eksil i Trondhjem, der hennes tyske mann hadde satt i gang en kromfargefabrikk som innledet virksomheten med kjemisk industri i Norge. Hun bosatte seg hos sinn sønn, regjeringsadvokat Bernhard Dunker. Men familien hadde lenge frydet seg over hennes festlige og livskloke brevsendinger midt på 1850-tallet. De ble senere til Norges første større memoarverk, *Gamle Dage* (1875). Oppe i dagligstuen ble brevene lest høyt, under smil og tårer. Conradine Dunker formidlet erindringskulturen i elegant, europeisk tradisjon, og ga en muntlig, humorfylt sammenfatning av

familieforhold og selskapliv blant Christianias byborgere.

Conradine hadde deltatt i de overdådige selskapene på godset Fladeby i Enebakk. Hun spilte i nær tretti år på privatscenen for overklassen i Det dramatiske Selskab i Grændsehaven. Til hennes mange glansroller hørte ikke bare sceneopptredener, men også arbeid som oversetter, regissør og sågar skuespillforfatter. Hun ble høyaktet både som skuespiller, især i komiske roller, og som pikeskolebestyrer og språkpedagog. Flere av barna hennes medvirket også på scenen, og datteren Vilhelmine gjorde stor suksess.

Familiemedlemmer bodde i lange faser på Observatoriet. Det gjaldt for eksempel barna til Johannes Hansteen, Christopher og Conradines yngste bror. Han var prest i Løten. Conradines nesteldste datter, Jacobine, som var lærerinne i Trondhjem, reiste flere ganger sørpå til onkel Hansteen. Hun var en mangesidig begavelse på områder som musikk, skuespillkunst, språk og grammatikk. Jacobine underviste kusinene sine i fransk og italiensk, spilte harpe, gitar og klaver og sang med en varm alt-stemme.

Undervisningskunst, oratorisk kraft og livlig formidlingsevne lå til slekten. Conradines barn og barnebarn ble fremragende eksempler på det. Eldstesønnen, Bernhard Dunker, sin tids fremste skrankeadvokat, og Marcus Thranes forsvarer, hadde sterke litterære og politiske interesser. Hans innsats for hovedstaden og nasjonens kulturliv er bemerkelsesverdig. Han gikk inn for å utvikle Christiania Theater, der han også var økonomisk direktør i perioden 1860-63. Han oppmuntret dramatikere og skuespillere og så hovedstadsscenen som byens fremste kulturinstitusjon. Dunkers brev utgjør et kulturkapittel for seg. Flere er utgitt og andre burde absolutt følge etter. Hans inderlige forhold til moren kommer særlig vakkert frem i deres brevbytte. Han skrev også mesterlige reiseskildringer. Bernhard Dunkers prosa står ikke noe tilbake for Welhavens.

Dunkers søster, Vilhelmine Ullmann, kom også til å ta stort samfunnsansvar, om enn i en mindre spektakulær skala enn sin storebror. Fra 1852 til 1858 ledet hun en liten, ansett privat pikeskole. Der gikk også hennes egne sønner og døtre

og en gruppe av kretsens barn, især fra familiene Dunker, Welhaven og Sars. Fru Ullmann bestyrte deretter i cirka tretti år Vaterland Barneasyl. Det var en institusjon for fattige barn og en forløper for barnehagene. Da hun lot seg skille fra sin danske juristmann, ble yrkeskvinne og sosialarbeider og oppdro fem barn som alenemor, møtte hun motstand og avvising fra mange i sin samfunnsklasse. Men Hansteens på Observatoriet forsvarte henne. Onkelen støttet henne også økonomisk. Bror Bernhard regisserte endog skilsmissen og tilrettela en juridisk bindende, skriftlig avtale så faren måtte betale barnebidrag.

Vilhelmine var et pedagogisk, scenisk og sanglig talent. Likesom sin søster Jacobine, og kusine Aasta, ville hun i en annen tid vært selvskreven til akademiske studier og embeder. Hun sang folkeviser og gikk inn for fremveksten av landsmålet. Som intelligent, belest, reseptiv embedsdatter gikk hun aktivt inn for kvinneemansipasjonen og gjorde en pionerinnsetning som litteraturkritiker. På Vaterland asyl skapte hun en «salong» for samfunnsbevisste, leseglade og liberale kvinner, i omlandet rundt det som ble partiet Venstre. Viktige deltakere var hennes egen datter, pedagogen Ragna Ullmann, senere gift Nielsen, Norges talskvinne for fellesundervisning. Ragna Nielsen ble også en tidlig kvinnehistoriker i akademias forgård med den kritiske dokumentaren om kvinners liv og arbeid: «Norges kvinder i det 19de aarhundrede I» (1904). Fru Ullmanns brordatter, Mathilde Dunker gift Schjøtt, var fast gjest ved tantens torsdagsaftener. Hun satte dype spor etter seg som forfatter, publisist, kritiker og miljøskaper.

Også Amalie Müller (Skram) deltok, og mange som etter hvert organiserte seg i Norsk Kvindesagsforening. Fru Ullmann, datteren og brordatteren, hørte til de fremste i stemmerettskampen. De vakte oppmerksomhet som taleføre, uredde debattanter og presseaktører. Vilhelmine Ullmanns erindringer – «Fra tyveaarene og lidt mere» (1903) - er verdifulle, underholdende og opplysende bidrag til norsk hverdagshistorie, teaterhistorie og skolehistorie.

Forskerliv i lyse og mørke tider

Det lå høy etikk og forskerpassjon bak Hansteens virke. Da den unge naturviteren i 1809 hadde begynt på det store arbeidet om jordmagnetismen og nådd ønskede resultater, skrev han henrykt til sin forlovede om forskergleden, beregningenes harmoni og sin takknemlighet til Gud. På reisen til Sibir møtte han vitenskapsmannens harde vilkår, som han aksepterte og taklet. At ikke bare han selv, men også familien måtte gjennom usikre, angstfulle tider, fant han nødvendig dersom høyere, nasjonale mål skulle nås. Nøysomhetsideologien – en arv fra 1814 – nyttetenkningen, pliktfølelsen og forskeransvaret hadde forrang.

Tross all instrumentell tilnærming til naturvitenskapene argumenterte Hansteen for en idealistisk forståelse av at den rette vitenskapelige ånd måtte være «religiøs-poetisk-philosophisk». Alt i 1817 ytret han slike standpunkter overfor sin nære venn Ørsted. Deres kollega Berzelius hadde vakt Hansteens kritikk. Vel kunne svensken være en dugelig håndverker og en underholdende selskapsbror, og sannelig en utmerket

empiriker, men dette var langt fra nok for Hansteen. Naturvitenskap måtte ikke bare tolkes som noe profant og praktisk! For Hansteen er arbeidet noe opphøyd og hellig – noe uendelig mer enn individets innsats. Hans betraktningssmåte hadde røtter i den norske Henrich Steffens og den tyske Friedrich Wilhelm Schellings romantiske naturfilosofi. Hansteen skriver at den som bare veltilfreds ser på sitt eget isolerte bidrag, mangler sans «for det Heles Skjønhed». En slik forsker «er en Egoist, som i sit Arbeide blot vil beskue sin egen Fortræffelighed».

En følge av et slikt vitenskapssyn var naturlig nok en følelse av sterk forpliktelse overfor bygget rent praktisk, og overfor. Observatoriet rent prinsipielt - som en høyborg for forskning og kulturreisning. Og selvfølgelig elsket han sin bolig og sin forskerstasjon. Han viste en legendarisk arbeidsomhet. Arbeidet er som livets rugbrød, det kan man ikke unnvære! skrev han til sin venninne fru Cold. Hans plikter og utfordringer, oppgaver og kompetansefelt kunne få de fleste til å segne.

Virksomhet på de forskjellige områder fulgte Hansteens dager og netter. Han var en like flittig observator døgnet rundt. På kontoret sitt og i observasjonsrommene skrev han brev, søknader, utredninger og lærebøker, foretok målinger og avlesninger innen meteorologi og magnetisme, noterte nordlysobservasjoner, redigerte den årlige almanakken, skrev bidrag til «Magazin for Naturvidenskaberne», diskuterte skriftlig og muntlig med forskere og instrumentmakere, tok imot kolleger, studenter og offisielle besøk. Hansteens arbeid ble en forløper for Justervesenet og Statens kartverk, Meteorologisk institutt

og for utviklingen av Norges geografiske oppmåling. Om ettermiddagen oppholdt han seg gjerne i boligdelen, men så gikk han ned igjen til kontoret, eller opp i tårnet til sin kikkert. Uslitt som en våt klut kunne han være, som en «fatafille», skrev han, og sitte med magesmerter og kalde føtter etter nattarbeid oppe i tårnet. Det var uoppvarmet, og hans svære skinnpels hjalp ikke tilstrekkelig mot kulden.

68 år gammel (han var i fullt embede til han var 72) beskriver han sine gjøremål for storesøster Conradine. Først kommer nattobservasjonene – med 3-4 timers iakttagelse. Dette krever igjen én hel dags beregninger. Dertil kommer forelesninger og demonstrasjoner av sol, måne og stjerneposisjoner. I tillegg må han sitte i Det Akademiske Collegium og i Det Filosofiske Fakultet. Derneft har han møter i Tegneskolens styre, i Den Geografiske Opmaaling og må dessuten svare for en enorm korrespondanse. I hans brede brevhylle er det fag for hele den vitenskapelige verdens land: Danmark, Sverige, Tyskland, Frankrike, England, Italia og Amerika. Hansteen var vel bevandret i tysk og latin og gjorde seg forstått på engelsk, fransk, italiensk og russisk. Han interesserte seg også for gammelnorsk og norske dialekter. Sammen med døtrene var han en ivrig litteraturler og satte stor pris på forfattere som den svenske Fredrika Bremer og de engelske Brontë-søstrene.

Samtidig som det veldige arbeidsprogrammet betydde tunge byrder, ble det òg en energifaktor og gledsspore. Likeledes sto hjemmet på Observatoriet for ham i en egen lysglans. Kjærligheten til stedet strømmer over i hans brev. Og

brevskriveren Hansteen fortjener en egen bok. Han forteller godmodig og vittig, detaljert og innsiktsfullt. Hansteens observasjonsevne, menneskekunnskap og fine pedagogiske sans gjør inntrykk enn i dag, især i hans brev til søsteren Conradine og venninnen fru Cold. Epistlene er en utmerket innfallsport til tidens borgerlig-akademiske mentalitet. De illustrerer, sammen med hans sjeldne vitenskapelige bredde og lange forskerliv, hvorfor man med rette kan peke på slektskap med polyhistoren, brevskriveren og komedieforfatteren Ludvig Holberg.

Christopher Hansteens brev tar kollega Welhaven under lupen på en måte som kan føre tanken hen på en holbergsk satire med moral og alvor bak. Professorenes vennskap ble gjenstand for en del merkbare temperatursvingninger. Hansteen betrodde seg til fru Cold rundt 1850. Han skildrer subjektivt og fritt, avslørende og rørende. Hansteen lot seg slett ikke forbause når folk i København kalte Welhaven rå og uoppdragen. Welhavens uvane var blant annet å felle «inappellable Høiestretsdomme» over likt og ulikt. Enten det gjaldt mennesker, kunst, boliger, møbler og litteratur, kastet han seg over det med en ulykksalig, skjærende – og ofte ubegrunnet – kritikk. Etter kort tid kunne han så forandre mening fullstendig. Hansteen beklaget seg over slike trettende og støtende manerer, og mente de bunnet i egoisme og forfengelighet. Om ordene såret eller krenket, var det ikke Welhavens vis å ta det ringeste hensyn: «Dette er dog Mangel af fin Følelse og Delicatesse ... Et fint Menneske har altid Følehornene i Berørelse med sine Medmenneskers

Hjerte, og føler øjeblikkelig hvad der vil saare dem.» Også fru Welhaven ble innlemmet i kritikken. Paret kunne være en prøvelse, syntes Hansteen, høylydte og dominerende: «Hun har i mange Henseender Lighed med ham, de ere livlige Talere, men slette Hørere. De vil underholde, men ikke underholdes...».

En sjelden kulturbegivenhet, et ballett-besøk, ble utgangspunkt for Hansteens brev til fru Cold i 1852. Den store ballettmester og koreograf Auguste Bournonville kom opp med tre ballerinaer, søstrene Juliette, Amalie og Sofie Price, og noen mannlige dansere. Med Bournonvilles oppførelser og stil skulle dansk ballett vinne verdensry. Truppen fremførte utdrag fra «La Sylphide» på Observatoriet. Musikken var komponert av den norske Herman Løvenskiold. Handlingen foregår i Skottland, der helten, i rutet kilt, forelsker seg i naturvesenet sylfiden. Hun er underdeilig i florlett tyllkostyme, tåspisso, rosa trikot og små vinger. Helten fanger henne, men da mister hun vingene og faller død om.

Vi vet ikke hvilke scener som ble gitt, eller om truppen bare fremførte soloopptrinn. Juliette danset sylfiden så yndig som det bare kunne tenkes, mintes Thora Hansteen. Og vi kan jo forestille oss hvordan et slikt drømmesyn må ha virket, sannsynligvis oppført i rotunden, kanskje med publikum både oppe og nede. Thora sier de på denne tiden hadde mange livlige selskaper, og at ballett-aftenen ble ekstra minneverdig. I byen foregikk samtidig et stort studentmøte. De unge mennene kom fra sin fottur, og ballettdanserinnene fra sin teaterforestilling. Og

etter aftensbordet «blev der dog en liden dands». Dermed hadde Hansteen sørget for at det både ble selskapsdans og moro for de unge og ballett-intermesso for alle tilstedeværende.

Hansteen hyller begeistret Christianias fjordlandskap og utsikten til øyene når han skriver til sin danske venninne. I 1855 kom kong Oscar I med familie på sommerbesøk til Oscarshall. Studentene arrangerte fakkeltog til kongens ære og dro ut med over 50 båter. Fra Observatoriets flate tak betraktet Hansteens raden av flammebluss over fjorden. Et herlig skue! Men hans Observatorium var ikke noe ringere syn! Alle vinduer i tårnet var illuminert, og på litt avstand så det ut som en stor kongekrone som hang på himmelhvelvingen, svermer Hansteen.

Christopher Hansteen levde og arbeidet i et halvt århundre på universitetets astronomiske observatorium. Da han ble pensjonert, og observator Fearnley overtok, fikk senioren beholde boligdelen. Hansteen var lenge svært åndsfrisk og aktiv. Thora nevner imidlertid at han i sine siste år ble svak og trett av livet. Han døde i professorleiligheten, som sin kone, datteren Alvilde og sønnen Viggo. Hansteen hadde noen uker før han gikk bort fått koldbrann i en finger. Han ble hele 89 år gammel og ble bisatt med æresbevisninger fra Domus Media.

Hansteen og hans krets satte en kvalitetsstandard yrkesfaglig som sosialt. Vi kan betrakte Observatoriet som en modell for hva et nasjonsbyggende, borgerlig, åpent kunnskapsmiljø kan skape i sin samtid og inspirere til i ettertid. Byggverket inntok en særskilt fremskutt plass i byens historie og fylte

på imponerende vis sin rolle som vårt første akademi. Nå gjenstår det å få befolkningen til å valfarte – som i tidligere tider – til vårt første vitenskapstempel.

Astrid Lorenz (f. 1942) har arbeidet som lektor og universitetslektor og skrevet bidrag i Norsk kvinnelitteraturhistorie (1988) og Nordisk kvinnelitteraturhistorie (1993). Hun har utgitt boken Forstandens lys og hjertets varme (1996) om Conradine Dunker og Vilhelmine Ullmann. I 2014 kommer en stor biografi om Ragna Nielsen. Hun har også skrevet tallrike artikler om 1800-tallets kulturhistorie, især om Observatoriet og familien Hansteen.

Kilder:

Trykt materiale:

John Peter Collett: Historien om universitetet i Oslo, (Oslo 1999).

Øystein Elgarøy: «Christopher Hansteen» i: Guri Hjeltnes (red.): Vitenskapelige profiler (Oslo 1997).

Christopher Hansteen: Til fots til Bergen. Av Christopher Hansteens erindringer. Med en introduksjon av Johannes Mathias Hansteen (Oslo 1920).

Valdemar Hansteen: Historien om norsk ballett (Oslo 1989).

M.C. Harding: Correspondance de H. C. Ørsted avec divers savants, bd. I (Kbh. 1920).

Hjørdis Kristenson: Vetenskapens bygnader under 1800-talet. Lund och Europa (Lund 1990).

Astrid Lorenz: Forstandens lys og hjertets varme. Kvinnesilhuetter i slektsramme. Conradine Dunker og Vilhelmine Ullmann (Oslo 1996).

Astrid Lorenz: «Aasta Hansteen. Banebryter med pensel og penn», i: P2-Akademiet (Oslo 2003).

Astrid Lorenz: «Christopher Hansteen – et familieportrett», i Nytt norsk tidsskrift, nr. 2 (Oslo 2003).

Astrid Lorenz: «Observatoriet – et forskerhjem og en kulturell møteplass», i: Almanakkens historie, (Oslo 2010).

Trond Rogstad: Nasjonal prestisje og praktisk nytte – en bygningshistorisk studie av Universitetets astronomiske observatorium (Hovedfagsoppgave i kunsthistorie. UIO 2003).

Carl W. Schnitler: Slegten fra 1814 (Kra. 1911).

Elisabeth Seip: «Det kongelige Frederiks universitet» i: Elisabeth Seip (red.): Chr. H. Grosch. Arkitekten som ga form til det nye Norge (Oslo 2007).

Anne-Lise Seip: Demringstid. Johan Sebastian Welhaven og nasjonen, (Oslo 2007).

Sem Sæland: «Christopher Hansteen», i: Norsk biografisk leksikon, bd. V (Oslo 1931).

Anne Wichstrøm: «Yrke Malerinde», i: Bente Nielsen Lein (red.): Furier er også kvinner, (Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø 1984).

Utrykt materiale:

Christopher Hansteen til Conradine Dunker, NBO, Brevs. nr. 561.

Christopher Hansteen til Martha Cold f. Lange, NBO, Brevs. nr. 615.

Christopher Hansteen til Johanne C.A. J. Hansteen f. Borch,

NBO, Brevs. 291.

Ragna Ullmann (Nielsen) til Axel Ullmann, NBO, Brevs. nr. 9.

Vilhelmine Ullmann til Conradine Dunker, NBO, Brevs. nr. 9.

Aasta Hansteens arkiv, NBO, Ms.fol. 3975.

Nanna Hansteens almanak, NBO, Ms.fol. 3977.

Fernanda Nissen - rederdatteren som ble sosialist

Mari Jonassen

Den 1. mai 1890 gikk Fernanda Nissen i sitt første demonstrasjonstog. Hun valgte en blå kjole som hun visste ville vekke oppsikt, og skjellsordene haglet fra sidelinjen. Kristianias gode borgerskap tålte ikke at en av deres egne var blitt sosialist. I fjor feiret vi Fernanda Nissen som en av Norges fire største feminister.

Bakgrunn

Fernanda Thomesen kom til verden på familiens landsted Frøvik i Sannidal i 1862 som den yngste i en flokk på ni barn. Faren Thomes Thomesen var en av de store rederne i sjøfartsbyen Kragerø, men på 1870-tallet ble han rammet av økonomiske nedgangstider. Familien gikk mer eller mindre i oppløsning etter at Fernandas mor Mathine døde 55 år gammel, og familiens yngste på 15 år ble sendt til hovedstaden for å gå på skole.

I 1880 begynte hun på Hartvig Nissens toårige guvernantekurs. Der ble hun blant annet kjent med Cecilie Thoresen og Anna Bugge. De introduserte henne for den kvinnelige studentklubben Skuld, hvor hun fikk sin første erfaring som journalist i klubbens håndskrevne avis.

Hos en tante som også bodde i Kristiania møtte hun leieboeren Lars Holst. Han

forelsket seg dypt og inderlig i den da 19 år gamle Fernanda, og de to giftet seg i 1882. De fikk to barn sammen. Gunvor ble født i 1883 og Helge kom i 1887. Gjennom redaktøren og juristen Lars Holst kom Fernanda snart inn i venstremiljøet i kretsen rundt Dagbladet. Hun engasjerte seg i Norsk kvinnesaksforening, og da listen over de 170 første medlemmene ble offentliggjort i 1884, sto Lars og Fernanda Holst på denne listen.

Fyrstikkstreik og forelskelse

I oktober 1889 gikk de kvinnelige fyrstikkpakkere på Bryn og Grønvolds fyrstikkfabrikker ut i streik. Det var et seltsomt syn som møtte Kristianias borgere den grå morgenen i slutten av oktober da arbeiderkvinnene for første gang reiste seg i protest mot dårlig lønn og helseskadelig arbeidsmiljø. Noen dager

*Fernanda Nissen foran
huset hun bodde i mellom
1917 og februar 1920,
Briskebyveien 34.*

UKJENT FOTOGRAF/OSLO MUSEUM

senere troppet Fernanda Holst opp på det store streikemøtet og opplevde en politisk omvendelse.

Fra podiet ga kvinnelegen Oscar Nissen en rystende skildring av hvordan fosfordampen fra de selvantennelige fyrstikkene skadet arbeiderne på fabrikkene. Han viste fram tre kvinner, den ene mer ødelagt enn den forrige, og Fernanda Holst ble svært opprørt over det hun så. Etter Nissen talte en rørt Bjørnstjerne Bjørnson. «Nu bankes det paa ganske forsiktig – med en Fyrstikpigefinger; men næste gang blir det en Mands Knytnæve, og næste gang igjen med en Slegge,» tordnet dikterhøvdingen til voldsom applaus.¹ Fernanda skrev senere om hvordan «Bjørnsons tale i Arbeidersamfundet løftet vore tanker og satte nye

mægtige følelser i bevægelse hos alle os, som hadde den lykke at høre ham.»²

Det har blitt skrevet og gjentatt i mange sammenhenger at Fernanda Holst hadde en sentral rolle under streiken, at hun til og med ledet den. Dette er feil. Hvordan denne myten oppsto er uvisst, men kanskje det er Olav Damsgards film *Gryr i Norden* fra 1939 som er opphavet til den. Der blir Fernanda Holst framstilt som den eneste kvinnelige pådriveren. At hun kom med som aktiv etter streiken og ble fystikkarbeiderskenes andre fagforeningsleder, er imidlertid korrekt.

Streikemøtet ble uansett avgjørende for Fernanda Holst. Dels fordi hun ble sosialist, noe som ga henne retning i livet, men også fordi hun forelsket seg i den gifte gynekologen Oscar Nissen. De

innledet et forhold. Utroskapen ble kjent i 1892, da Oscars hustru, den kjente pianisten Erika Nissen, krevde skilsmisse. Frykten for å miste barna og det at det borgerlige Kristiania, familie og venner, reagerte så kraftig fordømmende på forholdet, førte til at Fernanda Holst ble psykisk syk. Hun lå søvnløs om nettene, sluttet å spise og forsøkte å ta sitt eget liv. Hun kom seg gjennom krisen, men Lars Holst innså at deres ekteskap ikke var liv laga og aksepterte etter hvert separasjon. I 1895 kunne Fernanda endelig gifte seg med Oscar Nissen. Fernanda Nissens liv var siden preget av sterke, motsetningsfylte følelser; lykke, tristhet over å ha mistet barna, sosialt engasjement, kjærlighet til både Oscar og barna, frykt for folkesnakk og fordømming. Senere uttalte hun at det viktigste i livet var kjærligheten og arbeidet. Med kjærligheten fulgte arbeidet.

Teater for folket

Da Oscar Nissen fikk jobben som Social-Demokratens redaktør i 1894, trakk han kjæresten inn som avisens nye teater- og litteraturkritiker. Med dette startet et livslangt engasjement for hovedstadens kulturliv. Fernanda Nissen ble en svært populær teaterkritiker, og hun var spesielt opptatt av å trekke arbeiderne inn i teateret. Da Arbeidersamfunnet etablerte en dramatisk klubb, støttet hun tiltaket ved å foreslå å bygge en scene i den store salen og ved å skrive velvillige anmeldelser i Arbeiderpartiets avis.

I 1899 åpnet Nationalteatret dørene for første gang, og Fernanda Nissen hadde enorme forventninger til det nye teateret: «Man har ret til at kræve, at Nationalteatret skal spille en ganske anden rolle

for de arbejdende klasser,» skrev hun.³ Tross oppfordringer, oppmuntringer og malende anmeldelser fryktet Fernanda Nissen at arbeiderne igjen ville bli stående utenfor teateret med lua i hånden. For skulle man klare å trekke de fattige inn gjennom Nationalteatrets massive eikedører, måtte billettprisene senkes. Når det ikke lot seg gjøre, kjøpte Arbeidersamfunnet opp hele teaterforestillinger og solgte billettene billig til sine medlemmer, et initiativ Fernanda Nissen også bidro til. For som hun skrev, teateret skulle og måtte være et fristed for alle, ikke bare for dem som hadde ressurser og dannelses. Det skulle først og fremst være et sted der samfunnets svakeste, både barn og voksne, fikk oppleve det vakreste og beste hovedstaden hadde å by på, for «teatret gir igjen med renter det, som det tar ud af vore lommer».⁴

Feminist eller sosialist?

Fernanda Nissen ble utpekt til en av Norges fire store feminister i forbindelse med stemmerettsjubileet i 2013. Helt siden starten i 1884 var Norsk kvinnesaksforening preget av uenighet om hva som skulle være foreningens primære oppgaver.⁵ Skulle man legge seg på en kompromissløs linje og kreve like rettigheter for kvinner og menn, eller skulle man kjempe for å oppgradere det som tradisjonelt oppfattes som kvinnelig?

Man snakker gjerne om likhetsfeminisme i motsetning til forskjellsfeminisme. Mens likhetsfeministene fokuserer på rettigheter og hevder at kvinner og menn er grunnleggende like, tar forskjellsfeministene utgangspunkt i at kvinner og menn er forskjellige, blant annet fordi

POSTKORT UTGITT AV S. GRAN/OSLO MUSEUM

Fernanda og Oscar Nissen. Karikatur av Frederik Christian Bødtker, gjengitt i Veslefrik, 1908.

kvinner føder barn. Forskjellsfeminister som svenske Ellen Key kritiserte kravet om likestilling og hevdet at kvinner ikke skulle konkurrere med menn på alle områder. Det moderlige i kvinnens natur burde i stedet dyrkes. Fernanda Nissen helle mot dette synet og skrev at «Kvindesag er alt, som udvikler Kvindens Dygtighed - for Sikkerhed i en Gjerning giver Myndighed og Mod til Personen, og det er den indre Sikkerhed vi trænger saa ubeskrivelig». ⁶ Hun kritiserte kvinnebevegelsens overdrevne fokus på utdanning som den eneste veien til et likestilt liv.

Selv om hun la klare forskjellsfeministiske holdninger for dagen, skrev hun også «at det ikke er en Stilling mellem Himmel og Jord, som udenfra bør være stængt for en Kvinde fordi hun er Kvinde.» Fernanda Nissen føyde imidlertid til at hun var sikker på at kvinnes naturlige evner ville holde dem vekk fra de fleste stillinger, og at de ville lide dersom de ble

dyttet inn i det «af Mænd konstruerede Samfundsmaskineri». ⁷

«Den sosialdemokratiske kvindebevægelsen er utpræget kvindelig - fra sin begyndelse og i hele sin færd fremover,» skrev Fernanda Nissen da hun skulle oppsummere Arbeiderpartiets innsats for kvinnesaken ved partiets 25-årsjubileum i 1912. Arbeiderkvinnene hadde aldri gått på akkord med sin kvinnelige natur, hevdet hun. De hadde deltatt i kampen, men uten mannshat og mistillit. I motsetning til den borgerlige kvinnebevegelsen hadde arbeiderkvinnene begynt sitt politiske foreningsliv med å rekke mennene en hjelpende hånd. De hadde både holdt sin kvinnelighet inntakt og skaffet penger til kampen for et mer likeverdig samfunn, for både kvinner og menn. Sosialismen var i seg selv det største og viktigste frigjøringsprosjektet, fordi «Socialismen peker ind i fremtiden og til den ser vi

kvinder for vore barns skyld - med store drømme, store haab og megen ængstelse. Vi maa være med i arbeidet - paa vor maate - paa vor egen kvindevis.»⁸

Enhetsskolen

I 1909 takket Fernanda Nissen ja til å sitte i skolestyret i Kristiania. Hennes sosialistiske grunnsyn sto imidlertid i skarp motsetning til den høyrestyrte hovedstadens skolepolitikk. Da en besteborgerlig frue flyttet til Bærum som skatteflyktning fordi hun så seg lei på at alle pengene hun betalte i skatt gikk til byens «skolepalasser», dro Fernanda Nissen til Vaterland for å undersøke forholdene.⁹

Fernanda Nissen fant en elendighet uten like. Støyende og forurensende fabrikker omkranset skolen ved Akerselven. Grove, upussede vegger samlet gammelt støv. Barna trente på skitne gulv i den slitte gymsalen. Verst var imidlertid toalettene. Urin rant utover gulvet, ikke fordi ungene sølte, men fordi systemet fungerte dårlig. Det fantes ikke antydning til papir.

Med folkeskoleloven av 1889 kom gjennombruddet for tanken om en enhetlig skole som favnet alle barn, både fattig og rik. Den innebar at alle som gikk på folkeskolen ville få grunnutdanningen som krevdes for å bli opptatt i middelskolen, dersom de ønsket det. Den nye folkeskolen ble likevel ikke kvitt stampelet som en skole for de lavere sosiale lag. Velstående foreldre, særlig i byene, fortsatte å sende barna i private skoler og bidro dermed til å opprettholde et skille mellom borgerkapets og arbeiderklassens barn.

Fernanda Nissen var en sterk tilhenger av enhetsskolen: «Alle barn i landet skal ha samme anledning til at erhverve sig

de kundskaper, som gjør livet rikere og ansvarfuldere at leve,» skrev hun.¹⁰ Og det gikk framover, men i Kristiania var det langt igjen, og det borgerlige flertallet i kommunen var ikke villig til å bidra til endringer.¹¹ Derfor, på grunn av de elendige forholdene i både folkeskolen og de offentlige middelskolene, gikk arbeidernes barn ut med dårligere kunnskap enn de hadde krav på, hevdet sosialdemokraten. Fernanda Nissen opplevde samtidig ansvaret i skolestyret som tyngende, det var «fælt at ha med de mange børn og lærerinder at bestille – de er levende allesammen og det gir et tungt ansvar».¹² Men hun gikk likevel inn i arbeidet med krum hals.

Kommunepolitikeren

Høsten 1910 gikk Fernanda Nissen til valg som kommunepolitiker for tredje gang. Hun hadde tidligere blitt valgt til vararepresentant, men denne gangen fikk hun endelig mange nok stemmer til å bli fullverdig medlem av kommunestyret.

Det var nok med blandede følelser Fernanda Nissen møtte til møte i representantskapet for første gang i februar 1911. Hun var i dyp sorg. Hennes store kjærlighet, Oscar Nissen, døde i begynnelsen av januar etter lang tids hjertesykdom. Høsten hadde vært uendelig slitsom og opprivende, med stadige og dramatiske anfall. Hun kjente seg så knyttet til ektemannen at da han gikk bort var hun overbevist om at hun kom til å dø av sorg. Det skjedde ikke, og hun skrev til Hulda Garborg: «Jeg skal leve og leve og det er bittert.»¹³

Derfor var det på mange måter godt å få nye oppgaver og nytt livsinnhold så kort tid etter Oscar Nissens død. Fernan-

da Nissen gikk inn i arbeidet med stort pågangsmot. Hun hadde allerede sittet i skolestyret i noen år, og nå fikk hun et nytt verv i hovedstadens fengselstilsyn.

Forbrytelse og straff

Fernanda Nissen likte ikke det hun så som medlem i fengselstilsynet. Tilstanden i fengslene var elendig. Den skrale maten, særlig bruken av vann og brød som straff, førte til at fangene ble underernærte. Luft- en i luftegårdene kunne knapt kalles luft, og himmelen var knapt synlig mellom de høye murveggene som omkranset dem.

Fernanda Nissens syn på kriminalomsorgen var radikalt. Hun hevdet at fengsling hadde liten effekt og hennes hovedanliggende var at man måtte begynne i barndommen, for «gjør vi barnekamret sundt, kan vi spare paa fængselsudgifterne og de kostbare domstole.»¹⁴

De vergeløse, kalte hun dem, fengselsfuglene, de som aldri kom seg ut av systemet. Det var opplagt at dagens fengselsstraff, med det ensomme, stillesittende cellelivet, gjorde menneskene uskikket til å møte virkeligheten når straffen var ferdig sonet. Først og fremst måtte den kriminelle lavalderen heves. Hun møtte fjortenåringene på tilsynsrundene. Dessuten måtte de brutale straffemetodene på barnehjemmene avskaffes. Det var en skam at de fortsatt eksisterte, skrev hun. Hun argumenterte for å bevilge tilstrekkelig med ressurser til barnevernet, slik at de kunne opprette flere fosterhjem: «Hvert barn som reddes fra forbrydelser og uorden, og den sykелighet og de fængselsophold som følger forbryderen, er jo en vældig økonomisk gevinst for samfundet.»¹⁵ Til syvende og sist var det ikke bare den sultnes skyld at han stjal, den mette måtte dele ansvaret.

Bolignød

Et annet problem Fernanda Nissen tok opp med stort alvor var bolignøden. «Bolignøden er det viktigste av vore spørmaal,» skrev hun i 1914.

Fernanda Nissen argumenterte hardt for å bygge to-roms arbeiderleiligheter, i stedet for å støtte kommunestyrets forslag om å bygge ett-roms.¹⁶ Hun kritiserte til og med sitt eget parti fordi det støttet et forslag som gjorde det mulig å bygge arbeiderboliger som stred med bygningsloven i Kristiania. Loven forlangte av brannsikkerhetsgrunner to trapper i større bygårder. Nå hadde formannskapet i kommunen foreslått å bygge gårder på opp til tre etasjer med bare én trapp, men til gjengjeld skulle leilighetene bygges i mur og jern slik at brannfaren ble så liten som mulig: «Arbeiderpartiet staar endnu temmelig magtesløs i vort samfund, naar vi er nødt til at ta det som en rimelig ting, at kone, mand og barn skal nøies med et værelse og kjøkken. Der skal soves, spises og arbeides, og endda forarger mange sig over, at der er daarlig luft og uorden i slike hjem og at barna er meget på gaten,» skrev hun oppgitt i arbeidernes avis.¹⁷

Sykehusene

Vinteren 1916 ble Fernanda Nissen valgt inn i kommunestyrets sykehusutvalg. Sykehusutvalget hadde ansvar for å føre tilsyn med alle byens kommunale sykehus, som Ullevål, Dikemark asyl, Krohgstøtten sykehus og Bellevue, det kommunale lasarettet for tuberkuløse menn på Professorløkka på Tøyen. Dessuten støttet utvalget private sykehus som Røde Kors' klinikk og Diakonissesykehuset.

Som følge av det nye vervet fikk Fernanda Nissen et temmelig direkte og

usminket innsyn i byens helsevesen. Det var ikke alltid hun opplevde dette positivt. Hun kjente seg ofte skjør i møte med tristessen: «Jeg ser bare sykdom og sorg om dagen for som medlem av sykehusutvalget ser jeg over de kommunale syke- og pleiehjem – forhutlede, jaskete, tilfældige liv.»¹⁸

Da Oscar satt i det samme utvalget mange år tidligere, hadde hun ofte vært med ham på inspeksjoner, men det gjorde ikke så vondt den gangen. Nå var det mye verre. Fordi hun var så «græsselig gammel,» dirret det i henne hver gang hun møtte elendigheten. «Mennesker har det meget ondere en de stymperne fortjener,» skrev hun etter et besøk på tuberkulosesykehuset på Tøyen.¹⁹ Hun møtte dessuten ofte fanger fra perioden i fengselstilsynet og registrerte igjen den klare sammenheng mellom fattigdom, kriminalitet og dårlig helse.

Likevel fantes det flere lyspunkter. På Dikemark i Asker skapte innsjøer, dyrket mark og blånende åser en vakker ramme omkring kommunens sinnssykeasyl. Opp mot 600 mennesker hadde sitt hjem på Dikemark. Det hvilte en ro over stedet. Respekt og omsorg for pasientene var blant kriteriene for å lykkes i behandlingen. Og Fernanda Nissen, som selv hadde streift galskapens avgrunn, så dybden i de sykes blikk: «Hver ruger ensom over sit, hver fylt av sine fjerne anelser, sine hemmeligheter og sit raseri. Forstaaelsen indbyrdes og mellem de syke og friske er brutt.»²⁰ Da var det godt å vite at de ble litt mindre ensomme av å leve sammen under behandling i vakre omgivelser.

Dessuten kunne Fernanda Nissen innkassere en stor seier etter bare ett år i

sykehusutvalget; hun sørget for at Krohgstøtten sykehus åpnet en fødeavdeling for byens fattige kvinner i mars 1917. Sykehusdirektørens forsøk på å utsette prosjektet ble kontant avvist.²¹ Fire loftsrom ble bygget om til to fødestuer og to sovestuer. Der skulle de nybakte mødrene få hvile ut noen dager etter fødselen. Søstrene tok seg av barna mens mødrene sov. De skiftet bleier, la barna til morens bryst når de var sultne og lærte kvinnene moderne barnestell.

Folkets universitet

Ved kommunevalget i 1916 kom endelig Arbeiderpartiets politiske gjennombrudd. Partiet fikk en imponerende framgang, og i Kristiania vant sosialistene 42 av 84 plasser i bystyret. Dessuten ga hovedstadens kvinner og menn Fernanda Nissen et håndfast bevis på hvilken uhyre populær politiker hun var blitt. Med 69 478 stemmer fikk hun det høyeste antallet stemmer av alle representantene som stilte til valg i Kristiania denne høsten. Med flertall i kommunestyret fikk Arbeiderpartiet nå makt til å fordele kommunale verv. Partiet kunne posisjonere seg i mye større grad, og Fernanda Nissen ble valgt inn i tilsynet for Deichmanske bibliotek.

Biblioteket hadde lenge vært et av Fernanda Nissens viktigste interessefelter, nettopp fordi det representerte et sosialt og demokratiske prosjekt. Biblioteket måtte være et åndens tempel, hevdet hun, et sted hvor alle kunne komme og sitte og lese i behagelige lokaler. Hun argumenterte dessuten for å opprette flere avdelinger, særlig i arbeiderstrøkene.²²

I oktober 1914 åpnet filialen på Schous plass på Grünerløkka, Norges første

POSTKORT UTGITT AV S. GRAN/OSLO MUSEUM

Torshovparken. Bysten av Fernanda Nissen, utført av Wilhelm Rasmussen, ble avduket i 1931.

biblioteksbygning som var bygget spesielt til dette formålet. Åtte måneder senere skrev Fernanda Nissen gledestrålende om den enorme søkningen til filialen. 100 000 bøker var blitt lånt ut i disse månedene. Filialen på Grünerløkka hadde dermed større tilstrømning enn hele Trondheims bibliotek til sammen. Folkets universitet var det viktigste våpenet i «kampen for de sosialdemokratiske ideer» ifølge Fernanda Nissen.²³

Parkdrømmer

I 1917 ble Fernanda Nissen valgt til formann i det nyopprettede parkutvalget i Kristiania kommune. Utvalget hadde sitt første møte 26. januar, og på dagsorden sto blant annet beplantning i Kristiania og fortsatt drift av Uranienborg skolehage på Frogner. Fernanda Nissen gikk knallhardt ut. I budsjettforhandlingene for perioden 1917–1918 krevde hun at kommunestyret

bevilget 150 000 kroner til å vedlikeholde de over tretti anleggene i byen, pluss gatebeplantning.²⁴ Neste år ble budsjettet økt til én million uten motstand.²⁵

Mens kommunepolitikerene og sosialdemokraten Fernanda Nissen administrerte parkene, skrev journalisten og utviklingsoptimisten Fernanda Nissen artikler der hun utviklet sin helt spesielle parkteori. Der man tidligere, som i Frankrike og Italia, skapte parker hvor målet var å komme så langt vekk fra naturen som mulig, satte Nissen de engelske parkene opp som sitt forbilde. I England ville man bringe naturen inn i byene og ønsket ikke å konstruere parkene om til arkitektur og kunst. Der benyttet man seg av terrengets bakker og knauser og lot trærne vokse fritt.

Både det kongelige Ekeberg og Frognerparken, med sitt bølgende landskap, passet perfekt til den engelske

stilen. Fernanda Nissen ville bruke norske planter og blomster; einer i stedet for tuja, kraftige stauder i hekker og bed, skogbunn i stedet for gressplen, ville blomster som konvall, fjellbrud, revebjelle, prestekrager, geiterams og blåklokker i stedet for importerte blomster. Dessuten måtte byens parker få masse trær, for «de er tusen gange skjønnere end alt mennesker har frembragt av sølv og diamanter», skrev hun.²⁶

Parkene skulle være åpne for alle, gjerder bygges ned, benker settes opp. Paviljonger skulle gi ro, trær gi skygge og blomstene berike skjønnhetssansen. Trøstesløse strøk skulle forvandles. «Et menneske som i sit daglige slit tas helt væk fra naturen maa bli ulykkelig, for om meget visner i ens sind, saa er der dog altid noget tilbake som kan spire sammen med løvet om vaaren, og stor synd gjør den by som lar barn og unge vokse op kun mellem murvægger i nakne gater.»²⁷

Parkene ga nærhet til naturen, skrev Fernanda Nissen, de kunne knytte by- og landmenneskene nærmere hverandre. Det var plass nok. Hovedstaden var ferdig med slyngelalderen, hevdet hun, byen vokste bevisst, etter planer og langsiktige mål, til beste for alle byens borgere: «Vi maa alle paa veien til arbeidet se et sted som glæder, et sted vi føler som vort. Vi maa med savn se blomstene visne om høsten og føle den saare fornemmelse, naar bladene sagte løsner fra grenene og lægger sig som et gyldent teppe over jorden, og vi maa stunde mot vaaren for at se de første skud og knopper.»²⁸

Vigelandsparken

Fernanda Nissen har noe ufortjent fått æren for Vigelandsanlegget. Hun døde før man hadde kommet på tanken om å plassere Gustav Vigelands storslåtte fonteneprojekt i Frognerparken. Men litt ære har hun likevel fortjent. Som nære venner av Vigeland støttet både hun og Oscar Nissen billedhuggeren i arbeidet med fontenen gjennom mange år. Begge bidro gjennom sine posisjoner i kommunestyret og drev lobbyvirksomhet for å få prosjektet realisert.

Kristiania bystyre vedtok i 1918 at kommunen fra 1. januar 1919 skulle overta alle byens kinoer. Samtidig ble filmsensor Fernanda Nissen utnevnt til å sitte i en komité som fikk i oppdrag å legge fram forslag om hvordan kinoenes driftsoverskudd på svimlende én million kroner skulle anvendes. Hennes stemme veide nok en god del da komiteen bestemte at deler av overskuddet skulle gå til ny atelierbygning for Gustav Vigeland i Nobelsgate på Frogner. Derfra lå veien åpen mot det storslåtte anlegget i Frognerparken.

Gjenforening

I februar 1920 reiste Fernanda Nissen sammen med Hulda Garborg til Tyskland for å oppleve det nye sosialdemokratiske regimet. Fernanda ville se Berlin igjen og gå i teateret. Etter Berlin reiste de to til Köln hvor Hulda hadde slektninger. Der fikk Fernanda en lei influensa. Mens Hulda reiste videre, ble Fernanda dårligere. Hun fikk lungebetennelse og ble lagt inn på et sykehus i Barmen. Den sosialdemokratiske regjeringen sloss samtidig mot kontrarevolusjonære krefter. I by etter

by brøt det ut kamper. Fernanda Nissen fulgte utviklingen med interesse. Hun kunne høre geværildten knatre utenfor sykehuset. En kule gikk gjennom korridoren utenfor rommet hennes.

Fernanda Nissen var på bedringens vei, tilsynelatende, men hun følte selv at hun ikke hadde lenge igjen. Klokken tre natt til 4. april 1920 hørte oversykepleieren plutselig tung pust fra rommet hennes. Hun gikk inn til pasienten. Under et voldsomt hjerteanfall, med Oscars klokke i hånden, gikk Fernanda Nissen bort i løpet av få minutter.

Hulda Garbrog sørget for at venninnen ble kremert og på en strabasjøs reise gjennom et Tyskland i opprør, brakte hun Fernanda Nissen hjem. Arbeiderpartiet sørget for en storslått bisettelse. Deretter ble Fernanda endelig gjenforent med sin elskede Oscar Nissen i urnen Gustav Vigeland hadde laget.

Fernanda Nissen fant kjærligheten og med kjærligheten fulgte arbeidet; arbeidet med å bygge den norske velferdsstaden, arbeidet for å løfte samfunnets fattige og svake, arbeidet for en demokratisering av scenekunsten, arbeidet for skolebarna og bibliotekene, arbeidet for bedre fødselshjelp, flere og større arbeiderboliger, bedre barnehjem, fengsler og sykepleie.

Fernanda Nissen fant kjærligheten og med kjærligheten fulgte arbeidet.

Mari Jonassen er historiker og forfatter. Hun kom ut med biografien «Fernanda Nissen - kjærlighet og arbeid» i fjor høst. Jonassen har tidligere skrevet tre bøker om andre verdenskrig og en biografi om Ragna Nielsen. I 2012 ble hun tildelt Strangers kulturfond.

Noter

- 1 Sitert etter Hoem 2011, s. 544.
- 2 Social-Demokraten 31.7.1911.
- 3 Social-Demokraten 15.6.1899.
- 4 Social-Demokraten 2.12.1902.
- 5 Danielsen 2013, s. 141.
- 6 VG 12.3.1901.
- 7 Ibid.
- 8 Social-Demokraten 22.8.1912.
- 9 Social-Demokraten 5.7.1907.
- 10 Kvinden 1.7.1910.
- 11 Kvinden 1.7.1912.
- 12 NB Brevs. 177. Brev fra Fernanda Nissen til Hulda Garborg, udatert [1912?].
- 13 NB Brevs. 328. Brev fra Fernanda Nissen til Gunnar Heiberg, 12.2.1911.
- 14 Social-Demokraten 18.3.1907.
- 15 Ibid 4.5.1918.
- 16 Kvinden 1.4.1914.
- 17 Ibid. Andre artikler om bolignøden som Fernanda Nissen skrev i januar, februar og april 1912: «Heimen» i Social-Demokraten 25.1.1912, «Norsk forening for sosialt arbeide» i Social-Demokraten 12.2.1912 og «Hjem for arbeidersker i Kristiania» i Kvinden 1.4.1912.
- 18 NB Brevs. 171. Brev fra Fernanda Nissen til Nini Roll-Anker, udatert, [trolig 25.2.1917].
- 19 Vigeland-museet. Brevs. Nissen. Brev fra Fernanda Nissen til Gustav Vigeland, 23.2.1917.
- 20 Social-Demokraten 24.2.1914.
- 21 Oslo byarkiv, Sykehusutvalgets møtereferat, b. 3, fra 31.1.1917, 13.2.1917.
- 22 Social-Demokraten 28.9.1903.
- 23 Se Oslo byarkiv, Deichmanske bibliotek, tilsynskomiteens saksarkiv, mappe 1915 og Aktstykker vedkommende Kristiania kommune 1915–1916, III, Kristiania kommunestyres forhandlinger, 30.6.1916 og Social-Demokraten 28.9.1903.
- 24 Aktstykker vedkommende Kristiania kommune 1916–1917, III, Kristiania kommunestyres forhandlinger, 28.6.1917.
- 25 Nissen, Fernanda: «Byen og parkene» i Kristiania ved Oskar Braaten et al., Cappelen, Oslo 1918, s. 103.
- 26 Social-Demokraten 24.3.1917.
- 27 Nissen 1918, s. 108.
- 28 Ibid, s. 108.

Sagveien 28 – Apotek Falken – min historie

Kristin Margrethe Gaukstad

UKJENT FOTOGRAF / PRIVAT

*Portrett av tippoldefar,
Jens Nicolai Lindgaard med
ridder av St. Olav som han
fikk tildelt i 1904.*

Min tippoldefar Jens Nicolai Lindgaard (født i Trondheim 1832 – død i Kristiania 1919) fikk i desember 1866 konsesjon til å drive apotek på Sagene. Dette var det sjette apoteket som ble etablert i Christiania. I konsesjonen sto det blant annet at tildeling skjedde med en plikt «å legge det i nærheten av Beierbroen». Apotek ble kun opprettet i byene når det var påkrevd eller ønskelig av allmenne hensyn, og det var departementet/Stadsfysikus som bestemte om et apotek skulle opprettes eller nedlegges.

For å drive apotek (helt frem til 2001) måtte man ha konsesjon eller bevilling fra kongen i statsråd. Videre var det kun privatpersoner med eksamen innen farmasi som kunne få konsesjon, dette

utelukket leger og andre medisinfaglige yrkesgrupper og større bedrifter.

Tippoldefar hadde tatt sin medhjelperprøve ved Røros Apotek i 1849, og arbeidet her og på Svanens Apotek i Trondheim før han tok den farmaceutiske eksamen i 1855. Et år senere, i 1856, tok han artium. Fra 1857 var han ansatt som amanuensis ved Universitetets kjemiske laboratorium og i 1862 som gardien i Christiania. Området ved Beierbroen var på denne tiden under stor utvikling med etablering av mange arbeidsplasser. Det var stor pågang av folk som trengte apotekerens hjelp, da apotek den gang nærmest fungerte både som fastlegekontor og legevakt.

FOTOKREDITTERING: OLE TOBIAS OLSEN / OSLO MUSEUM CA. 1867

Det første Apotek Falken lå i Sagveien 26, den gang en enetasjes trebygning. Ser du nøye etter på fotografiet ser du skiltet med falcken over inngangsdøren. Høyst sannsynlig er det tippoldefar og en «disippel» som står utenfor bygningen.

Alle medisiner og andre apotekvarer ble laget på stedet, og til det trengtes både plass og hender.

Apotek Falken ble i 1867 først etablert i et enetasjes rødt trehus, i Sagveien 26. Sannsynligvis var det stor pågang av folk som trengte hjelp og det lille trehuset ble fort for lite for den voksende virksomheten.

På denne tiden bodde apoteker Lindgaard med sin familie på Lille Borgen i Frøen skoledistrikt som lå i lang reiseavstand fra hans arbeidsplass.

Kanskje dette, sammen med det voksende behovet for et apotek i området, var grunnen til at han fikk bygget Sagveien 28 som apotek og bolig for seg og sin familie. Huset sto ferdig i 1870 og

så annerledes ut enn de andre husene i nærheten. Dette var «en stilren murgård som skilte seg ut blant strøkets mange røde teglsteinsbygninger. De elegante medaljong-hodene langs fasadeveggen bidrar til å gi huset et standsmessig preg». (Alf Næsheim, Aftenposten 14.10.1980)

I det nye huset var det apotekutsalg og diverse lagerrom i første etasje, og i 1875 bodde, foruten familien på seks, en disippel (praktikant), en farmasøyt, to tjenestepiker og en tjenestegutt i huset.

I bakgården var det et uthus, med berge i kjelleren, vognremisse, bod, stall og fjøs.

Det ble brukt hest og vogn for å handle varer og ellers komme seg omkring.

Slangeapoteket på Vinderen ca 1935.

Apotek Falken holdt til i Sagveien 28 inntil 1904, men tippoldefar flyttet allerede i 1897. Da hadde han fått konsesjon på Apoteket Idun i Løkkeveien, som lå mer sentralt i byens sentrum. Han flyttet samtidig til Bygdø Alle med sin familie.

Fra slutten av 1800-tallet var apotekere forpliktet til å bidra med sin kunnskap til allmenn-nyttige formål.

Fra nekrologene ved hans begravelse kan vi lese at han blant annet var sensor ved den farmasøytiske eksamenskommissjon, medlem av direksjonen for Grefsen Bad og oppdragelsesanstalten Toftes Gave, medlem av bestyrelsen for Sagene Asyl og Industriskole, eksekutor for de Biermanske Legater og medlem av

Kristiania fattigkommissjon. Han ble utnevnt til ridder av St. Olav i 1904.

Tippoldefars yngste sønn, Christian Herman Ludvig (1866 – 1943) var min oldefar, som også ble apoteker. Han fikk i 1923 konsesjon til å drive Slangeapoteket på Vinderen, som i dag huser en filial av bakerikjeden United Bakeries.

Kristin Margrethe Gaukstad er museolog og avdelingsleder for Avdeling for samling og dokumentasjon ved Oslo Museum.

Gro Røde (red.): *Livet langs elva : Oslohistorie fra Sagene – Torshov – Bjølsen – Iladalen – Sandaker – Åsen*

I årene 1998–2000 ble det gjort en kjempeinnsats for å samle Bydel Sagenes historie. Boka *Livet langs elva* er et produkt av den lokalhistoriske dugnaden som ble gjennomført den gangen. Boka har vært utsolgt og etterspurt lenge, men nå foreligger den i en ny og revidert utgave, med hundre nye illustrasjoner og oppdaterte og nyskrevne tekster som tar pulsen på dagens Bydel Sagene.

I *Livet langs elva* vandrer leseren i et spennende landskap blant bygninger og folk i miljøet langs Akerselva i Bydel Sagene. Fellesnevneren for bydelen er den alltid bevegelige, brusende, arbeidsomme, til tider skitne, men nå så vakre Akerselva. Ingen annen bydel har elva, livsnerven, så hjertelig tilstede. Det er elva og virksomhetene langs denne som har påvirket og utviklet bydelen slik den fremstår i dag. Her er det skrevet Norgeshistorie: Fra jordbruk, møller og sagbruk på 1500-tallet til de store fabrikketableringene rundt 1850 som ble arbeidsplasser for flere tusen arbeidere. Det varte i 100 år – og så ble det stille. Elvekrefte-ene var ikke lenger nødvendige. Men før fabrikkene ble fasader for TV-studioer og reklamebyråer, skri-

ves det mange kapitler i byens historie. I *Livet langs elva* kan du lese om alt dette.

Redaktør for boka, Gro Røde, er historiker med hovedfag fra Universitetet i Oslo. Hun har vært ansatt som historiker i Bydel Sagene, og er i dag ansatt i Oslo Museum som formidlingsansvarlig for industri- og arbeiderhistorie på avdeling Arbeidermuseet.

Spesialpris på Oslo Museum/Arbeidermuseet
Kr 399 (Ordinærpris Kr 449)

ISBN: 9788293077077
Utgiver: Motor forlag/Bydel Sagene